

Володимир АЛЕКСАНДРОВИЧ (Львів)

МИСТЕЦЬКІ КЛОПОТИ КНЯЗЯ ОЛЕКСАНДРА ЗАСЛАВСЬКОГО

Джерельна база студій над історією українського мистецтва переломного для нього періоду становлення від останніх десятиліть XVI ст. традиції Нової доби національної історії волею обставин виявилася досить обмеженою. Від самих початків її вивчення на теренах українського Правобережжя від середини XIX ст. у ній, відповідно до фонду доступних писемних матеріалів та практикованих напрямів їх опрацювання (на нинішніх уявленнях про відповідне коло проблем це заважило ніяк не менше), на перший план закономірно виходили насамперед відомості з актових книг міських та гродських урядів, органів державної влади, рідкісних фондів поодиноких інституцій на зразок Ставропігійського братства при Успенській церкві у Львові, церковних фондів, приватних архівів, як унікальний в українській історії архів князів Сангушків, утім, з обширним пластом джерельних матеріалів по інших українських родах, зокрема Острозьких і Заславських. За самим характером та складом опрацьовані досі комплекси відомостей окреслювали найперше професійне середовище виконавців, його історію та внутрішні взаємозв'язки, зрідка торкалися контактів із замовниками, певних конкретних робіт, пропонували описи світських та церковних споруд і їхнього внутрішнього облаштування. Ці, здебільшого випадкові з походження, перекази хоча й стосувалися найважливіших сторін традиції, все ж неминуче описували її доволі однобічно. Документальні матеріали до мистецьких аспектів історії лише цілком принагідно відкладалися на сторінках актових книг. Не багаті ними також родинні архіви, у складі яких домінують джерела офіційного та приватного походження.

Водночас опрацьовані досі нечисленні джерела послідовно переконують, що будь-які мистецькі ініціативи на різних щаблях тогочасного суспільства ретельно фіксувалися насамперед через нотування грошових затрат на них. Їх неодмінно супроводжувала докладна фінансова документація, із зазначеного часу збережена, однак, хіба у виняткових випадках¹. Так само

¹ З-поміж упроваджених до наукового обігу новіших конкретних прикладів можна навести видатки на спорудження кам'яниці Захновичів на Вірменській вулиці у Львові чи пізніші, уже з другої половини століття – Крехівського монастиря, церкви в Заболотцях поблизу Перемишля та перебудову П'ятницької церкви у Дрогобичі: *Замостяник І*. Матеріали до історії спорудження Захновичівської кам'яниці на вулиці Вірменській у

обов'язковим був документальний супровід організації роботи – найчастіше через умови поміж замовниками та виконавцями². Не належали, звичайно, до рідкісних і писемно засвідчені контакти поміж ними у процесі самого ходу конкретних робіт, хоча їхніх слідів нині, природно, так само небагато. Мала своє відображення також широка й різнорідна активність на мистецькій ниві тодішніх українських еліт як одних із найзасібніших потенційних ініціаторів та рушіїв мистецького процесу. Однак виняткова фрагментарність тодішніх родових архівів, розпорошеність відповідних матеріалів через вимирання більшості українських родів, майнова та політична насаперед видова специфікація й зорієнтованість комплексу джерел по них³, своєрідний офіційний характер самої джерельної бази та скромний нинішній стан її вивчення зумовили актуальну малодоступність культурних та мистецьких сторін повсякденного життя й суспільної активності українських еліт. Ця сторона прикладення їхніх зусиль надалі залишається одним із мало осмислених аспектів національної культурної традиції й нерідко виявляється зовсім неприсутньою у її сприйнятті.

Львові // Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – ЗНТШ). – Львів, 2008. – Т. 255: Праці Комісії архітектури і містобудування. – С. 437–448; *Александрович В.* Нововіднайдені джерельні матеріали до історії українського дерев'яного церковного будівництва другої половини XVII століття // Там само. – Львів, 2005. – Т. 249: Праці Комісії архітектури та містобудування. – С. 535–560; *його ж.* Унікальне джерельне свідчення 1683 року про перебудову дрогобицької церкви Св. Параскеви П'ятниці // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2006. – Вип. 9. – С. 461–466. Доказом того, що така практика охоплювала справді усі верстви суспільства, може, наприклад, слугувати датований 1626 р. докладний реєстр видатків на напругу дому перемишльського міщанина Яроша Гарнавського: Archiwum Państwowe w Przemyślu. – Zesp. 129: Akta miasta Przemyśla. – Sygn. 235. – S. 702.

² Уявлення про актуальну доступність відповідного різновиду джерел дають, зокрема, поодинокі контракти на малярські роботи, віднайдені при систематичному опрацюванні львівських архівних фондів: *Александрович В.* Львівські контракти на малярські роботи кінця XVI – XVII століття // Україна модерна. – Львів, 2000. – № 4–5. – С. 343–373.

³ Не останню роль в актуальному складі фонду писемних джерел до історії українського мистецтва відіграло й те, що поточна фінансова документація за самим своїм призначенням з часом, втрачаючи практичне значення, здебільшого сприймалася як позбавлена вартості, внаслідок чого нищилася. Яскраві приклади такого сприйняття пропонують новіші “архівні” нотатки на відповідних документальних матеріалах, як, наприклад, поквитування окремих витрат 1720-х – 1740-х рр. монастиря францисканців у Шумську на Тернопільщині, “na nic nie zdatnych”: *Rewski Z.* “Tu kwitków in pro 36 podartych na nic nie zdatnych” // *Życie krzemienieckie.* – 1938. – Nr 21–22. – S. 516. Контракт Загорівського монастиря з малярем Томашем Зенкевичем на виконання восьми образів до двох вівтарів у каплицях монастирської церкви зберіг таку показову пізнішу нотатку: “Tu zawierają się różne kwity listy autora bardzo mało potrzebne dla klasztoru Zahorowskiego”: *Александрович В.* Матеріали до історії мистецького оздоблення загорівської монастирської церкви у другій половині XVIII століття // Волинська ікона: дослідження та реставрація: Наук. зб. – Луцьк, 2005. – Вип. 12: Мат-ли XII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 27–28 жовтня 2005 р. – С. 125.

При цьому уже давно стало очевидним, хоча належних висновків з цього все ще так і не зроблено, що сучасний стан осмислення історичного процесу в Україні визначається не лише втратами значного масиву історичних джерел, до чого відкликаються постійно. Не менш виразно його характеризує – може, навіть насамперед – достатньо скромне використання можливостей доступного корпусу документальних матеріалів. Серед наявного фонду писемних джерел існують досить відомі не залучені чи мало залучені до наукового обігу комплекси документів, опрацювання яких здатне наблизити до значно докладнішого уявлення про мистецьке життя у його якнайширшому, “повсякденному” відображенні. Одним із найяскравіших конкретних прикладів такого невикористання є неprisутність у дотеперішній науковій традиції унікального для української історії першої третини XVII ст. джерела, яким виявляється копіяриі листів брацлавського воєводи, а наприкінці життя – київського воєводи, князя Олександра Заславського за 1616–1628 рр., збережений у складі родинного архіву князів Сангушків (Державний архів у Кракові, відділ на Вавелі, архів Сангушків). До наукового обігу листи введено при публікації опису збірки ще 1902 р.⁴, проте донедавна вони майже не використовувалися⁵. Цей комплекс сприймається самотнім явищем серед доступної нині епістолярної спадщини. Більшість листів адресовано до численної служби – урядників князівських маєтків, а також осіб, з якими князя єднали певні інтереси, визначені відповідним колом вимогань і потреб. Власне на такій основі поміж кореспонденції й відклався єдиний в Україні “систематичний” з походження комплекс відомостей до різних аспектів мистецького процесу без аналогів серед доступних джерел до історії мистецького життя відповідного часу.

Упровадження до літератури поодиноких переказів із цього комплексу розпочав автор цих рядків⁶. Сергій Юрченко опублікував вписаний до одного з томів контракт 1626 р. зі знаним чинним в Україні італійським архітектором Якопо Мадленою на спорудження Луцької брами в Дубні та навіть деякі інші свідчення того ж джерела стосовно будівельних робіт⁷. Однак публіка-

⁴ *Gorczak B.* Katalog rękopisów Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie. – Sławuta, 1902.

⁵ Показовою є відсутність відкликання до них у підсумковому для цього кола проблем дослідженні: *Яковенко Н. М.* Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993.

⁶ *Александрович В.* Павло Богуш // *Александрович В.* Львівські малярі кінця XVI століття. – Львів, 1998. – С. 117, приміт. 131; *його ж.* Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво // *Історія української культури: У 5 т. – К., 2001. – Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття. – С. 677, 699; його ж.* Інвентарі замків у Старому й Новому Заславі з XVII століття // *Україна в Центрально-Східній Європі (до кінця XVIII ст.). – К., 2005. – Вип. 5. – С. 537–538; його ж.* Українське портретне малярство XVI–XVIII століть. Наближення до історії // *Український портрет XVI–XVIII століть / Автори-укладачі Г. Белікова, Л. Членова. – К., 2005. – С. 55.*

⁷ *Юрченко С.* Про час будівництва Луцької брами в Дубні // ЗНТШ. – Львів, 2001. – Т. 241: Праці Комісії архітектури та містобудування. – С. 511–516. При публікації

ція має численні помилки у відчитанні окремих листів, деякі з них насправді стосуються не брами в Дубні, а об'єктів в інших маєностях князя (див. далі). Наталія Яковенко вдалася до зазначених листів, підкресливши “унікальний характер” самого зібрання, “якому, здається, немає аналогів у збереженій епістолярній спадщині Речі Посполитої”⁸, й опублікувала з нього текст контракту з будівничим Валентином Мочигембою на спорудження “кам’яниці”, потрактувавши, однак, документ як “пародійну мініатюру” (нібито мало йтися про влаштування “княжого склепу” розмірами 4×0,5 м)⁹; принагідно використано відомості також деяких інших листів¹⁰.

Ці нечисленні звернення ніяк не відповідають винятковому значенню княжого епістолярного комплексу як справді єдиного свого роду джерела до багатьох аспектів історичного процесу на українських землях у першій третині XVII ст. Унікальність збірки безперечна, й чи не найкрасномовніший доказ цього пропонують численні й різномірні перекази про мистецькі зацікавлення князя без аналогів поміж джерелами до історії української культури свого часу. Вони дають змогу хоча б якоюсь мірою наблизитися до надто скромно відображеного архівними матеріалами повсякденного аспекту мистецького життя на прикладі окресленого кола уподобань одного із впливових українських магнатів першої третини XVII ст. Листи, природно, фіксують лише поодинокі моменти розгалуженого історичного явища як його випадково віцілілі фрагменти. Проте, незважаючи на неминучу обмеженість, вони пропонують унікальний комплекс відомостей щодо мистецького процесу в Україні на одному з важливих етапів багатовікової еволюції національної традиції. Окремі з них цілком чи частково присвячені певним мистецьким справам та інтересам, інші стосуються лише вибраних їх аспектів, частина тільки принагідно торкається цього кола проблем чи взагалі має з ними досить відділений зв’язок, відзначаючи факти, осіб й ситуації, що дають змогу докладніше з’ясувати ту чи іншу сторону княжих мистецьких клопотів. Оскільки здебільшого йдеться про добре відомі кореспондентам справи, нерідко важлива інформація залишається поза текстом, й поодинокі особистості та перекази не завжди вдається достатньо переконливо інтерпре-

документів автор подав відкликання до сигнатури “75 II–75 III”, “об’єднавши” у ній номери двох наступних справ відповідного епістолярного комплексу. Опубліковані документи походять з третього тому листів із сигнатурою “75 III” (див. далі).

⁸ Яковенко Н. Жарти зі смертю (пародійна мініатюра князя Олександра Заславського на тлі його конфесійної ідентичності) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. пр. – Вип. 13. – Львів, 2006–2007. – С. 268.

⁹ Там само. – С. 269.

¹⁰ Там само. – С. 268–281. Вказану публікацію уже доводилося відзначати як приклад очевидної “надексплуатації” джерел: *Александрович В.* Мистецькі сюжети холмського літопису князя Данила Романовича: нотатки до відчитання, сприйняття та інтерпретації джерела // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2009. – Вип. 13–14. – С. 43, прим. 35. Докладніше про сам текст контракту та запропоноване у наведеній статті його трактування див. далі.

тувати – така робота виходить далеко поза “вузьке” завдання вивчення самих листів під оглядом історії мистецької культури.

Найбільший пласт відомостей стосується архітектури та будівництва в широкому спектрі конкретних виявів. Їх розпочинає написаний у Шкліні неподалік від Луцька 24 липня 1616 р. лист до якогось пана Voiaia зі згадкою: “Posyłam teraz służę me[gl]o pana Damockie[gl]o, prosząc w[asz]m[ości], abyś mi, w[asz]m[ości], miejsca tamte wskazać rozkazał azali na kilka izdeb mogło by się drzewa obrać iakie[gl]o”¹¹. Очевидно, йшлося про дерево з княжих лісів для будівельних робіт на терені певної резиденції, однак конкретніших вказівок сам лаконічний текст не зберіг. Так випадковим збігом обставин мистецькі сюжети княжої кореспонденції відкриває повідомлення, яке стосується чи не найважливішого для епохи, але майже безслідно втраченого кола професійної активності, визначеного неподільним домінуванням дерев’яного будівництва, поза церковним його напрямом (утім, здебільшого репрезентованим новішими об’єктами) все ще мало сприйнятого як окреме повноцінне самостійне явище історії.

Того ж року в листі від 7 грудня з Ярослава з’являється прізвище чинного на той час на українському Правобережжі знаного ченця бернардинського ордену, архітектора Бернарда Авелідеса¹². Текст переконує, що князь мав з ним різномірні інтереси, проте, як відомі обом справи, самі вони не названі. З огляду історії архітектури привертає увагу коротка нотатка стосовно проекту фронтонів до каплиці у незазначеній місцевості: “Jakom w[asz]m[ości] sam mowili prossił abyś mi w[asz]m[ości] mowil wymalowawszy jakie szczyty maia być, tu przysłał, tak i teraz proszę, żebym wiedział u mensurę ich do swey kaplicze”¹³. До якої саме будівлі призначався зазначений проект – джерело не подає. Проте є підстави здогадуватися, що йшлося про заславський монастир бернардинів, оскільки 16 червня 1623 р. князь писав до його приора: “Strony tego szczytu zapomniałem w[asz]m[ości] posłać pieniędzy, ale piśzę do Michla”¹⁴. Тому видається досить вірогідним, що замовлений проект фронтона призначався саме для заславського монастиря. Для маловідомої тогочасної практики архітектурного проектування цікавим є окреслення виготовлення проекту поняттям малювання відповідного об’єкта. Хоча аналізоване джерело водночас пропонує різномірні приклади виконання будівельних робіт не лише на підставі креслень (див. далі).

Викладений контекст доводить тісні контакти з бернардином: очевидно, той певний час належав до архітекторів, яких князь використовував активніше. Це підтверджують і два інших звернення до нього з кінця січня та

¹¹ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 31.

¹² Постать Б. Авелідеса відома мало. Вперше відnotований від 1600 р. як уповноважений монастиря при спорудженні львівського костельу ордену: *Łoziński W. Sztuka lwowska w XVI i XVII wieku. Architektura i rzeźba*. – Lwów, 1901. – S. 57.

¹³ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 95.

¹⁴ Ibidem. – Rkps 75 III. – S. 249.

лютого наступного року¹⁵. У першому з них повідомляється про знищення “ogniem i mieczem... rohańskym” мастностей й водночас вміщено прохання про протекцію у “jeu m[ości] panny starszey”¹⁶ – виразне свідчення, що князя єднали з ним не лише інтереси професії, й підтвердження їхніх тісніших стосунків.

Водночас з Б. Авелідесом фіксується також прізвище будівничого Мочигемби, який мав виконувати певні роботи у не названій в самому тексті резиденції. Оскільки вказано призначені на відповідні роботи чималі суми, хоча й окреслені не зовсім виразно (спершу згадано 300 зол., а далі 950), лист, безперечно, стосується значнішого обсягу робіт. Такий висновок, зі свого боку, підтверджує й сам зміст, наголошуючи на певних першочергових для замовника “мурах”. Отже, відзначено більший обсяг будівництва, спорудження й інших об’єктів та почерговість їх виконання. Лист адресовано заславському плебанові, що дає підстави здогадуватися про роботи власне у Заславі – нинішньому Ізяславі Хмельницької обл. Оскільки їх конкретно не окреслено й немає натяку на сакральний об’єкт, йдеться про світське будівництво, насамперед, очевидно, у місцевому замку. Показовим є також використання плебана як княжого уповноваженого для нагляду за будівельними роботами й посередника при розрахунках із майстрами. Безсумнівно, мається на увазі померлий перед 14 жовтня 1625 р. заславський плебан Єжи Зайончковський¹⁷. У наступному листі князь написав до нього: “Kazałem Wiktorzyńcowi aby dał 300 zł[otych] w[asz]m[ości] do reku na murowanie, ktore w[asz]m[ości] panu Moczygębie oddać masz, proszę w[asz]m[ości] abyś w[asz]m[ości] sam the pracę dla mnie podiać raczył żeby sporo the mury tam szły gdzie ja chce conaprzedzey. The dziewięć set i piędziesiąt zł[otych] w[asz]m[ości] do reku oddać. W[asz]m[ości] też proszę abyś w[asz]m[ości] dozierał, żeby nie sobolnym sztychem iako mowią tha robotha szła. Jeżeli by Wiktorzyniec pieniędzy nie skończywszy kontraktu w Ostrogu nie wziął, tedy* p[an] Moczygeba niech będzie te[g]o pewien, że ja przyjachawszy da P[an] Bog nadaley za niedziel trzy i wiecei dam pieniędzy niżeli to na robothe do reku w[asz]m[ości], a w[asz]m[ości] the pracę, którą podeymuiesz, oddziaływać będę”¹⁸.

З’ясовуючи окремі незрозумілі висловлювання, запропоновану інтерпретацію підтверджує переданий, згідно з нотаткою на полі, через пана Козмовського наступний лист до самого Мочигемби, який, окрім того, докладніше описує інший аспект його обов’язків у Заславі, здатний істотно розширити уявлення про професійні можливості майстра. “Panie Moczygeba. Jakom z w[asz]m[ością] postanowił strony tamtego murowania, takim kazał dać do

¹⁵ Ibidem. – Rkps 75 I. – S. 138, 152.

¹⁶ Ibidem. – S. 138.

¹⁷ Ibidem. – Rkps 75 IV. – S. 96. У тексті названий лише на прізвище, ім’я зберіг інший лист князя: ibidem. – Rkps 75 III. – S. 304.

* Далі одне слово не прочитано.

¹⁸ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 193.

reku x[iędza] plebanowych teraz zł[otych] 300. Z tym się w[asz]m[ości] deklaruiąc, będziesz li w[asz]m[ość] mógł mieć rzemieśników tak wiele, żeby co ich kilka za niedziel kilka zrobięło, tedyм ja gothow za niedziel trzy nadaliey przyjachawszy i wszystkie dać pieniądze zł[otych] 950. A żebyś mi w[asz]m[ość] conapędzey thu robote wystawił. Będzieszli w[asz]m[ość] mógł rozseżać zaraz przy tey że robocie i mur około miasta, tedybym na ś[więty] Jan mógł dać tysiecy ze dwa aby cokolwiek muru stańeło od stawku zakonnicze[g]o wziąwszy kołtrynę od basty zamkowej, o czym się rozmowim, gdy da Bog za niedziel trzy będę w Zaslawiu. O czym proszę niech wiem napisawszy list, day w[asz]m[ość] p[anu] Kozmowskiemu, a j[ego] m[ość] go niech odsyła do mnie do Sklynia, s którym iasły mnie nie zastaną, nech mnie tam czekaia. Proszę* doyrzy w[asz]m[ość] są aby pod sznur i na moc parkany cieśle na walie robili z podporami, kłodkami дębowymi i pobiciem i bojnicami, ktore niech będą wpuszczeni łocki kilka za parkan, a tak gęsto, żeby z pułchaku proste[g]o dostrzelił, o cym w[asz]m[ość] doszedszy do p[ana] Kozmowskiego, z nym się rozmowi”¹⁹. З наведеного видно, що йшлося про певну роботу, на яку князь розпорядився видати через плебана 300 зол. й перепитував, чи майстер спроможний забезпечити достатню кількість мулярів й закінчити її за декілька тижнів. У такому разі із планованим через три тижні приїздом обіцяно виплатити сповна умовлену за відповідну роботу суму – згаданих вже у попередньому листі до плебана 950 зол., аби тільки якнайшвидше завершити роботу. Водночас князь пропонував зайнятися спорудженням міського муру на відтинку від замкової вежі²⁰ з боку ставу монастиря бернардинів, обіцяючи за нього наступні 2000 зол., про що передбачалося досягнути домовленості під час очікуваного перебування у Заславі. Замовник просив також інформувати листовно про хід самого будівництва, доручаючи Мочигембі нагляд й за спорудженням паркану на валу. Його мали ставити під шnur і міцним з підпорами, дубовими колодками і побиттям, з бійницями, які належалося винести на декілька ліктів поперед парканом для забезпечення перехресного обстрілу з рушниць простору перед бійницями, аби унеможливити доступ до стін. При цьому виникає ще одна причетна особа, очевидно, хтось із заславських урядників – Козмовський. З ним будівничому належало “розмовитися” про спорудження укріплень як із повіреним, обізнаним у таких справах.

Наведені відомості зображають Мочигембу зайнятим у Старому Заславі наближеним до князя у відповідний час архітектором, що виконував чималий обсяг робіт зі спорудження Старозаславського замку й міських укріплень. Здатність забезпечити цей обсяг у короткому терміні, зібравши необхідну кількість мулярів, дає підстави бачити в ньому вмілого організатора не лише з чималим практичним досвідом, а й із широкими контактами у

* Перед цим словом скреслено: Jes.

¹⁹ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 193.

²⁰ Інвентар замку 1622 р. відзначає в його ансамблі лише одну вежу: *Александрович В.* Інвентарі замків у Старому й Новому Заславі... – С. 547.

професійному середовищі. Показовим є також використання його як фахівця для консультацій з питань оборонного будівництва.

З цими новими матеріалами варто вдатися до контракту, що його опублікувала Н. Яковенко як “пародійну мініатюру”. Сумніви щодо ідентичності будівничого Мочигемби обох наведених листів з названим у контракті Валентином Мочигембою, підрядженим на спорудження “кам’янички” довжиною 90 і шириною 12 ліктів, навряд чи можливі. Варто навести текст контракту ще раз, тим більше, що перша публікація пропонує не зовсім коректний виклад змісту з чималою кількістю дрібних відхилень від рукопису – всього їх встановлено сорок чотири. Поряд з поодинокими неістотними різницями, як, наприклад, відтворення окремих фрагментів тексту з малої чи великої літери та поодиноких літер (втім, здебільшого цілком виразних у їх графічному накресленні – відмінності публікації виводяться не від об’єктивних труднощів прочитання, а від недостатньо уважного читання: відсутності тих спеціальних зусиль, яких потребує опанування історичного тексту), не бракує й помилкових інтерпретацій деяких слів, які нерідко істотно спотворюють опублікований документ і роблять його незрозумілим: “Stało się pewne postanowienie między* mną, Alexandrem etc[eterae], i między mną, Walentym Moczygęba, a to w then sposob**, iż ja, Moczygęba, podiałem się x[ię]ciu j[eg]o m[o]ści*** wystawić kamienickę wzdłuż na łokci dziewięćdziesiąt, a wszerek na łok[ci] 12 moją wszystką materią i rzemieśnikiem moim^{4*} z stelą, z posacką, z pobiciem, ze wszystkimi zgoła proc pieców, okien, drzwy, stołów i ław, co są^{5*} ks[ią]żę jego m[o]ść ma dać robyc^{6*}. A w they kamienici ma być kownata na łok[ci] 10 wzdłuż, z niey izba na łok[ci] 15, z tey^{7*} sień^{8*} na łok[ci] 9, z sieni izba na łok[ci] 12 wszerek i wzdłuż, z^{9*} tey izby druga izba także na łok[ci] 12, z tey izby trzecia izba na łok[ci] 12, potym kownata na łok[ci] 12. W pierszey kownacie, która iest na łok[ci] 10, ma być komin w rogu dostateczny^{10*}, w izbie piec i komin, w sieniach komin, także w tych trzech izbach, co po 12 łokci, kominy i piece. W ostatniey kownacie seu bascie^{11*} okrągley komin przestroy^{12*}, mają być merle albo sczyty wywiedzione^{13*} tak od zamku, jako^{14*} i od stawu chędogie,

* У Н. Яковенко: między. Тут і надалі наведено різницитання за публікацією: *Яковенко Н. Жарти зі смертю...* – С. 269.

** sposyb.

*** JM.

^{4*} Далі закреслено: z роларем (у Н. Яковенко: роларем).

^{5*} sam.

^{6*} robić.

^{7*} tą.

^{8*} sieć.

^{9*} Z.

^{10*} dostateczny.

^{11*} bascie.

^{12*} przestroy.

^{13*} wywiedziono.

^{14*} iakoż.

żeby daszky* w nich zakrite były, riny** mają być za zamek wypuszczone***. Do te[gl]o ma n[a]prowadzc^{4*} Moczygeba mur, iako stajnia iest wysoka od stajniey^{5*} aż do muru, gdzie te pokoje będą, który ma być nie niższy na łok[ci] 2. A ja zaś, Alex[ander]^{6*} etc., mam dac na te wszystkie robothe^{7*,21}.

Запис пропонує лише частину контракту без звичного в таких випадках прикінцевого опису умов оплати, до яких відсилає, зокрема, опублікований контракт з Я. Мадленою на спорудження Луцької брами в Дубні (див. далі): копія уривається якраз на вступній формулі цієї частини умови. Проте при його впровадженні до наукового обігу це залишено без уваги. У зацитованому тексті з винятковою для епохи докладністю, що не має аналогів серед відомих досі джерел аналогічного характеру (пор. наведений далі зазначений контракт на спорудження дубенської брами) щодо походження та призначення, поза всяким сумнівом, описано конкретну будівлю, яку мав звести умовлений ремісник, – із окресленням розмірів її приміщень, певних деталей облаштування, зокрема печей і коминів і навіть елементів оздоблення, як “merle... chędogie” (мерлони), накриті дашками, та ринви. Винятковий інтерес становить прикінцеве уточнення стосовно спорудження муру від стайні, рівновисокого з нею, до муру, при якому мали бути зведені умовлені й описані в контракті “покої”, спорудження вежі від ставу. Сукупність перелічених елементів не лише вказує на цілком конкретну архітектурну ситуацію, а й дає змогу за іншим джерелом переконливо ідентифікувати саму будівлю. Отож опублікований інвентар замку в Старому Заславі, укладений 15 липня 1622 р., серед іншого, подає таку позицію: “Kamienica nowo murowana. W ktorey pokoiow piecz z oknami sklannemi, piecami chędogiemi, kominami murowanemi”. Додатково занотовано також: “Ten dom wszystek nowo gontami robity”²², що, у поєднанні з відзначенням його новомурованим, здатне вказати на недавнє завершення відповідного об’єкта замкового ансамблю. Привертає увагу також тотожність в обох випадках кількості самих приміщень. Хоча інвентар пропонує вкрай лаконічний виклад, навряд чи випадало б сумніватися, що описана в ньому споруда зведена саме за опублікованим контрактом із В. Мочигембою. Ще один аргумент на користь такої ідентифікації подає згадана перед тим в інвентарі мурована стайня²³ та спорудження зазначеної вежі на березі ставу й входження її до комплексу “кам’яниці”.

* duszki.

** [nie?].

*** wypuszczone. Далі закреслено: A ja mam dać za to.

^{4*} naprowadzić. В оригіналі далі закреслено: Pan.

^{5*} stajniej.

^{6*} Aleks[ander].

^{7*} ref.

²¹ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 622.

²² *Александрович В.* Інвентарі замків у Старому й Новому Заславі... – С. 548.

²³ Там само. – С. 547.

Робіт В. Мочигемби стосуються також два листи князя до “кума” – у ньому випадає вбачати когось із заславських урядників з Полонного – від 29 квітня та 6 травня 1623 р. стосовно напрями дому в ансамблі Заславського замку. “Moy drogi panie kumie. Posyłam w[asz]m[ości] zl[otych] 1000 na naprawę domu zasławskie[g]o w zamku, proszę, przyłoż w[asz]m[ość] starania. Jeżeli sie będzie zdało podmurować posyłam czego chciał Moczygęba, ale by go trzeba dozirać żeby nie tak niecotliwie robił iako owe pokoie. Jeżeli się też będzie w[asz]m[ości] zdało z cieślą żeby na dembowych stendarach sub lit iudicio waszmościów. A proszę w[asz]m[ości] barzo aby się około tego zakrzatnąć co naprędzey. Wiesz w[asz]m[ości] sam przyczyny y respekty moie”²⁴. Справа отримала продовження у наступному листі від 22 травня: “Goździ też tu kupią, tylko potrzeba abyś mi w[asz]m[ość] dał znać porozumiawszy się z cieślą wiele tam tego potrzebuie. Pisz do Czudnowa żeby tam o grunty się starali, ale wąpi żeby to tak прётко могло być. Pownikiem (?) gruntów z Tureiska, których tam mam po dostatku, pośle, jodłowe grunty y iuz wyschły, bo rok cały leżą. Mur ten Moczygęba niech tak muruie, żeby tylko pod ten drewniany dom, a prosze barzo doirzy w[asz]m[ość], aby była ściana zupilna od miasta y żeby grunt brał dobry, żeby nie tak murował iako owę kamienicę”²⁵. Він з’ясовує, що йшлося про будинок в ансамблі замку. З прикінцевої нотатки видно, що В. Мочигемба мав допровадити мур до зазначеного будинку. На завершення йому знову пригадали пам’ятне для замовника мурування кам’яниці.

Замковий інвентар 1622 р., відповідно до вжитої термінології, підказує, що йдеться про один з описаних у ньому будинків, проте лаконічність самої згадки та інвентарю ускладнює ідентифікацію самої будівлі. Першою з них ліворуч від входу названий “dom wielgy s pokoiamy rozpemy”²⁶. “Покіи” здатні вказати, що саме їх мав “нісcotлиwie” мурувати Мочигемба. Водночас лаконічне відсилання до текстів підказує роботи при іншій споруді замкового ансамблю. Можливо, мався на увазі описаний далі господарського призначення будинок, щодо якого в інвентарі віднотовано: “Ten dom z gruntu pilno naprawu potrzebuie”²⁷. Його стосується й наступна лаконічна нотатка в листі до того ж адресата: “Do tego proszę oznaymi mi w[asz]m[ość] izeli iuz w[asz]m[ość] z cieślą umyślił tamten dom naprawać, gdyż bym rad żeby to iakonaypredzey odprawiono”²⁸. Очевидно, тих же робіт стосується й звернення до Міхля від 26 червня стосовно деталей оплати ремісникам, яким його так само зобов’язано до нагляду за роботами: “Piszę list do p[ana] Gumowskie[g]o abyć legumin przysłał tylko ty napisz iakich potrzeba, iakimi postanowiono z ciesla y mularzami a proszę cię abyś tu tey roboty doglądał”²⁹.

²⁴ APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 209.

²⁵ Ibidem. – S. 229.

²⁶ Александрович В. Інвентарі замків у Старому й Новому Заславі... – С. 544.

²⁷ Там само. – С. 546.

²⁸ APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 216.

²⁹ Ibidem. – S. 228.

На тлі наведених відомостей прийняте у викладі Н. Яковенко “жартування” виявляється очевидним, делікатно кажучи, “курйозом”, основаним на послідовному ігноруванні вимови як самого документа, так і його ширшого історичного контексту. Не зайве наголосити, що текст вписано до чималого прикінцевої “архівної” частини тому³⁰, яка зберігає документальні записи різнорідного характеру й походження. Варто також нагадати, що контракт з архітектором на спорудження Луцької брами в Дубні (див. далі) вписаний до іншого тому аналогічним способом. Підпавши під вплив надперебільшеної пародійності³¹ (не кажучи про її прийнятність у залученому сенсі) й відкинувши усі логічні в зазначеній ситуації міркування, авторка навіть не перевела у сучасні вказаних у контракті розмірів і повністю знехтувала викладеними в його тексті реаліями умовленої будівлі з докладно описаним внутрішнім розплануванням, печами, коминами, мерлонами, незбагненим способом перетворивши її на “княжий склеп” “розміром (sic!) приблизно 0,5×4 м”³². Не випадало б доводити, що насправді угода з В. Мочигембою поза всяким сумнівом стосується “кам’яниці” в ансамблі замку у Старому Заславі й разом із наведеними листами є рідкісним уже тепер звичайним “рядовим” джерелом. Заславський контракт виявляється єдиним упровадженим досі до наукового обігу. Заславська “кам’яниця” наголошує на забутій особливості тогочасного замкового розпланування, яке з усією очевидністю постає з досі мало залучених до наукового обігу давніх інвентарів. Отож тогочасні замкові ансамблі насамперед нерегулярні, виступають конгломератами різночасових об’єктів – що, зокрема, красномовно засвідчують як неодноразово цитований опис Заславського замку 1622 р., так і публіковані матеріали до історії його спорудження. Зрештою, такий вільний планувальний уклад виявляється ширшою історичною закономірністю тогочасного будівництва, відображеною чималим комплексом писемних джерел.

Поки не віднайдено інших відомостей про самого В. Мочигембу, проте це – не “пародіяна”, як “зовсім переконано” видалося Н. Яковенко, а цілком конкретна історична постать, до того ж, – із вірогідними пов’язаннями у львівському середовищі. Такий висновок підказано фактом існування львівського будівничого Себастьяна Мочигемби, відзначеного серед членів місцевого мулярського цеху упродовж 1582–1586 рр.³³ Відсутність підтвердження їхніх родинних стосунків не здатна підважити запропонованої можливості, тим більше – з огляду на загальновідому активність на Волині львівських будівничих³⁴, підтверджену публікованими тут листами зайня-

³⁰ Ibidem. – Rkps 75 I. – S. 609–737.

³¹ Показово, що авторка відкликала до ряду позицій “пародійної” літератури й зовсім обійшла увагою архітектуру: Яковенко Н. Жарти зі смертю... – С. 269.

³² Там само.

³³ Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie za czasów polskich (do roku 1772). – Lwów, 1927. – S. 63, 68.

³⁴ Низку таких відомостей розпочинають згадки про будівельні роботи, які провадив у Луцькому замку Лукас із Пряшева (1541): Łoziński W. Sztuka lwowska... – S. 23–24.

тість на службі ще декількох майстрів львівського середовища (див. далі), виразну львівську зорієнтованість княжих мистецьких інтересів й найактивніші різномірні львівські контакти самого князя (див. далі). Очевидно, В. Мочигемба належить до майстрів, усе життя яких пройшло при дворах “провінційних” магнатів без докладнішого відображення у скромному вже нині фонді документів епохи. Тому особа нововідкритого майстра здатна додати істотний штрих до поки надто мало сприйнятої ширшої картини української будівельної традиції тієї переломної доби. Як видається, за нею стоять важливі не зауважені досі тенденції мистецького процесу, відкриття й осмислення яких зможе наблизити до віднайдення ще навіть не зауважених важливих його сторін.

Наступний лист до заславських міщан так само стосується коротко згаданих у розглянутих текстах міських укріплень, докладніше – спорудження брами, а також житлового будівництва в самому місті: “Mieszczanom moim zaslawskim. Dobrze to sami pamiętacie, iżem ia wam przychod od bramy dla tego darował, żeście się byli podieli bramę zbudować, a to wieże, że i dotąd nic nie robicie, przeto wam koniecznie rozkażię, abyście się z sobą porachowawszy o tym dochodzie, z panem Kozmowskim się porozumieli, do ktoregom ia pisał i wołą swoią oznaymił, który co wam imieniem moim rozkaże, rozkażię koniecznie aby to tak było. Wszak na swoy pożytek nic a nic nie biorę, any na was wyciągą, cokolwiek czynię, to dla wasze[g]o dobre[g]o czynię. Vpominałem was o owe wasze kominy, o drabiny także y o ossoby i dotąd nie widzę aby tho moie vpomnienie co pożytku miało, dla czego obym pisałem do p[ana] Kozmowskiego, od ktore[g]o rozkazania me[g]o nie wymuię nikogo a nikogo, ani chrześcijanina, ani Żyda i trzeba, żebym to dostał da P[an] Bog wrociwszy się do was za niedziel trzy nadaliey”³⁵. Принагідно згаданий уже знаний нам Козмовський виявляється урядником (надалі відзначено його двір, який слід було приготувати на княжий приїзд³⁶). Нагадування “о owe wasze kominy, o drabiny także y o ossoby” стосується забезпечення перед пожежами, що при масовій дерев’яній забудові було актуальним не тільки у XVII, але – не менше – ще й у наступному столітті³⁷. Наведений лист важливий ще одним істотним для розуміння аналізованого джерела свідченням зі згадкою про листування князя

Автор не мав інших прикладів, і наступні такі факти впроваджено до наукового обігу вже за новіших часів. Найважливіші з них пов’язані з постатями осілого в Острозі Петра Сперендіо та Якопо Мадлени як будівничого Луцької брами в Дубні: *Александрович В.* Мистецьке середовище Острога епохи Академії (1570-і – 1630-і рр.) // *Острозька давнина*. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 60; *Юрченко С.* Про час будівництва... – С. 511–516.

³⁵ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 194.

³⁶ Ibidem. – Rkps 75 IV. – S. 468.

³⁷ Для прикладу див. аналогічне розпорядження королевича Якуба Собеського (1724) про запровадження коминів у будинках міщан Золочева на Львівщині задля забезпечення від займання, приводом для якого стало декілька пожеж у місті: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (надалі – AGAD). – Zesp.: *Archiwum Aleksandra Czolowskiego*. – Sygn. 407. – S. 188.

зі своїм урядником Козмовським щодо спорудження брами та міської забудови. Оскільки в копіярії чогось такого не виявлено, воно або велося перед тим, коли написано найраніші збережені листи, або ж, що видається вірогіднішим, до вцілілих книг не потрапила уся кореспонденція з відповідного приводу.

Окрім відомостей щодо мурованого будівництва, віднайдено також окремі побіжні перекази щодо мало вже тепер знаного, проте однозначно домінуючого тоді дерев'яного. Зіставлення дат так само переконує у практично безперервному веденні таких робіт. До наведеного листа 1616 р. стосовно дерева для декількох “ізб” у незазначеній резиденції додається датований 20 грудня 1621 р. інший до “пана Шуцького” з розпорядженням: “Dai m[o]ś[ć] do budowania zamku Sulżyńskie[g]o drzewa z puszczy Czarторыskiej pułtory kopy, a na wały do młyna szesńioro drzewa. Gdy więcej potrzeba będzie, tedy do mnie napiszesz w[asz]m[ość] abym się z w[asz]m[ością] porozumiał”³⁸. Він стосується будівництва резиденції в Сульжині неподалік від Заслава (нині – Шепетівський район Житомирської області). Цікавою є нотатка про призначення дерева також на вали до млина, яку слід розглядати унікальним переказом про окремі укріплення цього господарського об'єкта. Наскільки випадає здогадуватися із наведеного контексту, млин мав примикати до резиденції й перебував у єдиному комплексі з нею³⁹.

4 квітня 1623 р. в листі до іншого урядника – Міхля князь повідомляв: “Pisafes do mnie strony tamtego dworu waskowskie[g]o iako go stawiać. Jużem ia tam Jakuba mularza posłał z dostateczną informacją”⁴⁰. Йшлося про спорудження двору у Васьківцях поблизу Заслава, про який немає інших відомостей. Наведений текст не дає змоги ідентифікувати вказаного муляра Якуба. Однак майстер з таким ім'ям фігурує у цілій низці пізніших листів. Так, 22 травня 1623 р. князь писав до згаданого Шуцького: “Zeście mi oznajmili* o mularzu dziękuję bardzo. Iam z panem Jakubem ogułem kontrakt uczynił, nie powinienem mu ia dać żadnych** stryżków***, tylko pieniądze, wapno, kamień y

³⁸ АРКВ АС. – Rkps 75 II. – S. 48.

³⁹ Правдоподібно, розташування млина при замкові відображає ширшу планувальну практику, оскільки таку саму ситуацію засвідчує також опис замку в Острозі: Описи Острожчини другої половини XVI – першої половини XVII століття / Упор. В. Атаманенко. – К.; Острог; Нью-Йорк, 2004. – С. 296. Пор. також опис замку Радивилів в Олиці на Волині 1681 р. та резиденції спадкоємців гетьмана Івана Виговського в Руді на Львівщині 1687 р.: Інвентарі Олицького замку XVII–XVIII століть / Зібрав і підгот. до друку В. Александрович. – Луцьк, 2007. – С. 59; Центральний державний історичний архів України, м. Львів (надалі – ЦДІАЛ України). – Ф. 7: Жидачівський градський суд. – Оп. 1. – Спр. 51. – С. 738.

⁴⁰ АРКВ АС. – Rkps 75 III. – S. 157.

* oznajmili. Тут і надалі наведено прочитання з публікації: *Юрченко С.* Про час будівництва... – С. 514–515.

** Слово відсутнє.

*** stryżków [?]. Четверта і п'ята літери виправлені.

ceglę, ani go żywić, tylko jeżeli przyjdzie* do burgrabiego albo też do was, nie godzi się go wygnąć i chleba mu nie żałować. Tego też trzeba doirzeć żeby fundament** brał aż do samego czlцу***, bo tam trzeba prowadzić mur nie na szkarpie^{4*} (sic!), alie^{5*} prosto, iest iego interciza. Bo jeżeli mi tak będzie murował iako w Zasławiu, że przez mur woda ciecze iak przez rzeszoto, wolię^{6*} ię^{7*} zaniecha[ć]^{8*} y to trzeba wiedzieć panu Jakubowi jeżeli obaczę^{9*} że on do ś[więtego] Jana nie włoży^{10*} mi w robotę tych pieniędzy, które wziął, tedy ia będę musiał drugiego mularza przyiać, proszę żeby tego doirzeć, żeby na moc murował, nie na oko. Strony żelaza na tych woziech które z^{11*} leguminami^{12*} przydą posię go^{13*} tylko że mi nie piszecie^{14*} ztamtąd wiele go potrzeba, to naigorsze^{15*} do was. Tarcic ile^{16*} będzie potrzeba dodać, zgodzą się potym do innych robot, bo nie iuz się^{17*} totą^{18*} basztą^{19*} te roboty dokończą[...]. Pił tu do tarcia tarcic żadną miarą dostać nie może, bo tamte mieysca lisowe y spustoszeli gdzie ie robiono^{20*}”⁴¹. Як свідчить наведений текст, стосунки між замовником та виконавцем не завжди укладалися найкраще й князь не був задоволений із заславських “мурів”. Проте майстер все ж достосувався до вимог, бо контракту з ним, попри наведену погрозу, не розірвано. Цікавою є вказівка на умови, за яких він мав працювати, – на власному вікті, що відповідає домовленостям опублікованого контракту на спорудження брами в Дубні, де про віктування, правда, не згадано (див. вище). Далі ім’я цього Якуба постає у листі до того ж адресата з липня: “Jeżeliby Jakub potrzebował na murowanie pieniędzy, dawać mi znać, a ia nie omieszkać pieniędzy. A wy pisz, w[asz]-m[ości], dostatecznie o tym murowaniu iako prowadzi”⁴². Тут знову виникає

* przyjdzie.

** fundamenta.

*** calcu.

4* szkarpie.

5* ale.

6* nolia [?].

7* ia.

8* zaniecha.

9* obarze.

10* niewłoży.

11* Слово відсутнє.

12* degumunami.

13* posbię.

14* niepiszecie.

15* najgorsza.

16* też.

17* są.

18* to ta.

19* baszta.

20* Речення відсутнє без зазначення скорочення.

41 APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 236–237.

42 Ibidem. – S. 296.

наполягання на докладному інформуванні про перебіг робіт, що виявляється сталою вимогою замовника. 27 липня він писав до “всечесного отца Мальхера”, як можна здогадуватися, – гвардіана заславських бернардинів: “Koło tamtey** baszty od miasta robota rozposzczęta z wielkim niebezpieczeństwem była by, gdyby nie dokończono już*** te twogi, za się pod te czasi kamień wozyć ieszcze^{4*} nie bezpieczny. Zaczym przychodzi^{5*} mi pilnie żądać w[asz]m[ość]^{6*}, abyś, w[asz]m[ość]^{7*}, swego kamienia y wapna vżyczyć raczył, a ia tylesz, ieśli nie wiecey z wielkim^{8*} podziękowaniem oddam w[asz]m[ości]^{9*} y odwdzięczę tę vczynność^{10*} w[asz]m[ości]^{11*}”⁴³. Небезпека виникала через татарський напад⁴⁴, тому князь навіть вирішив просити готових матеріалів, які на той час не використовувалися, від заславських бернардинів, аби якнайскоріше закінчити мур. Водночас він звертався до Щуцького: “Pisze mi w[asz]m[ość] zaś strony murów ieżeli nie wieksza, a zda mi sie, że wieksza tedy nie mnieysza miała być ta basta. Zaś mi w[asz]m[ość] pierwey był napisał, iż nie barzo ią dobrze murowano, dlatego pieniędzy nie przysłał był y do samego pana Jakuba pisałem abym^{12*} do tego, żem się sam tam spodziewał być, alisz tu diabeł nagodził sprawu, dla ktorych dotąd mieskać musiałem (sic!). Pieniądze na te mury vkazuiąc tamte, ktore zostały po niebosczyku xiędzem Jerzem, iednako sie razem co komu będzie należało, odda. Piszę o tym do pana Trzecieskiego iako tesz do exekutora,

* Слово відсутнє.

** Tamtey.

*** Слово відсутнє.

4* ieszcze.

5* przychodzi.

6* Слово відсутнє.

7* IM.

8* wielkim.

9* IM.

10* uczyną.

11* [...]. У примітці зазначено: “Далі також не стосується теми”. Текст у публікації завершує денна дата.

⁴³ APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 303. С. Юрченко (Про час будівництва... – С. 512, 515) безпідставно відніс цей документ до будівництва Луцької брами в Дубні: скупо накреслений контекст ведення робіт за умов татарського нападу однозначно вказує на заславську ситуацію (див. далі).

⁴⁴ Дещо докладніше сам набіг князь описав на початку наступного листа. “Wierzyć mie się nie chce tym nowinom, ktore są od pana Chomentowskiego, a to dlatego, iż pisze, że pod Ostroszkim w przesly piątek miał chan z skoszem leżeć, co mi przyechał posłaniec z Czudnowa, ktory właśnie tego dnia wyjeżdżał, any namniey tam o tym słyhać nie było, a Czudnow od Ostroszka mil tilko kilka. Do tego ieszcze powiedział, iż w Zaslawiu iarmark stanowił się, a strzesz Boże by to prawda była. Żaden by się w niebezpieczeństwo nie podawał” (APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 304). Згаданий лист до Тжечеського скопійовано раніше: Ibidem. – S. 303.

^{12*} Слово виправлене.

bo stąd ie dosiłać pod takie czasi w drodze niebiespieczno”⁴⁵. Як видно з наведеного тексту, постійно траплялися клопоти з майстром Якубом щодо якості виконання робіт. Вказаний лист до нього у копіярії знову ж таки відсутній.

Зазначений Якуб лише раз віднотований із прізвиськом, та й то не в самих листах, а у вписаному наприкінці тому контракті на спорудження Луцької брами в Дубні, що його, як зазначалося, опублікував С. Юрченко. “Stało się pewne postanowienie z iedney strony miedzy mną, Alexandrem z Ostroga Zasławskym * w[oiewoda] ** b[raclawskim] ***, a z drugiey miedzy panem Jakubem Medleni. Iż ia^{4*} mam dodać kamienia y wapna co potrzeba, także y cegły, do tego tatarów do roboty, a pieniedzy mam dać panu Jakubowi na rzemieśnika y na wszytką robotę^{5*} z[łotych] trzy tysiace polskich. A pan Jakub powiniem zmurować basztę z bramą^{6*} z przyjazdu od Lucka, ktora ma bydź sama w sobie wewnątrz szeroka łokci trzynaście, a wzdłuż łokci dwadzieścia^{7*} y ieden, mur w fundamentach^{8*} ma bydź hruby^{9*} na pułpięta łokcia i ma mi ią wystawić^{10*} ze wszytkim^{11*}, na kratę do zapuszczania ma też urobić. Ja zaś teraz^{12*} zaraz powiniem mu dać z[łotych] tysiąc, a drugą ratę na ś[więty]^{13*} Jan przyszły z[łotych] tysiąc, a trzeci tysiąc potym zaś. I na tosmu^{14*} miedzy się dali tę intercieżę. Dat[um]^{15*} w Dubnie d[ie] 24 april[i]s^{16*} 1623. Pan Jakub Medleni ręką swą m[anu] p[ropriae]^{17*,46}. Окрім наведеного контракту з В. Мочигембою, це єдиний зразок побіжно згаданих в окремих цитованих листах домовленостей з будівничими й водночас конкретний приклад тих принагідно відзначених у наведеному листі від 2 травня 1623 р. умов, на яких князь винаймав майстрів для спорудження окремих об’єктів.

⁴⁵ APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 304.

* Zasławskim. Тут і надалі різночитання за текстом публікації: *Юрченко С. Про час будівництва...* – С. 514.

** woiewoda.

*** braclawskim.

^{4*} Слово відсутнє.

^{5*} robotą.

^{6*} Два останніх слова відсутні.

^{7*} dwudzieścia.

^{8*} fundamentach.

^{9*} gruby.

^{10*} Два останніх слова переставлено місцями.

^{11*} wszystkim.

^{12*} Замість трьох останніх слів: *Jagoż wraz*.

^{13*} S. (sic!).

^{14*} toż my.

^{15*} Dat.

^{16*} aprilo.

^{17*} Скорочення двох останніх слів відсутнє. Сім останніх слів написано іншим чорнилом і почерком. Вірогідна копія автографа майстра.

⁴⁶ APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 701.

Наведений контракт дає змогу з'ясувати особу одного з княжих будівничих – знаного від кінця XVI ст. у Львові досить мало поки дослідженого архітектора італійського походження Якопо Мадлени⁴⁷. У листуванні його ім'я виникає лише зрідка, проте зібрані матеріали переконують, що він тривалий час перебував на службі й був пов'язаний із князем практично упродовж усього українського періоду своєї біографії. А Луцька брама в Дубні як конкретний задокументований приклад професійного доробку пропонує рідкісний, хоча – побачимо – не єдиний його авторський об'єкт з-поміж засвідчених “архітектурних клопотів” князя О. Заславського.

Браму передбачалося спорудити того ж року, й контракт, очевидно, укладено незадовго до початку робіт⁴⁸, проте докладніших відомостей про їхній перебіг не виявлено. Небагато таких матеріалів і в аналізованому комплексі джерел. Брами стосується також лист з Дубна від 15 вересня до Бартніцького: “Je mi pilna potrzeba do sklepienia baszty, którą* zmurował, tarcic. Proszę abyśmi ich** w[asz]m[ość]*** przysłał gdyż stamtąd więc^{4*} ich^{5*} zawsze^{6*} do Dubna posyłano, ieślibyś w[asz]m[ość]^{7*} na ten czas^{8*} gotowych nie miał, tedy iako naprędzey^{9*} kasz^{10*} w[asz]m[ość]^{11*} natrzeć, a tu przynamniej s kopę^{12*} posyłał w[asz]m[ość]^{13**49}.”

23 вересня князь писав до С. Радогоського “Pan Jakub Medleni naiał^{14*} był górników tamtych do roboty dubieńskiej^{15*} że się mu tam złę^{16*} barzo^{17*} stawili.

⁴⁷ Стилісі відомості про нього з львівських архівних матеріалів навів: *Łoziński W. Sztuka lwowska...* – S. 82; *Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie...* – S. 21.

⁴⁸ Рідкісний приклад докладніше зафіксованої звичної для тогочасної практики хронології робіт у межах року зберегли матеріали про видатки на будівництво у Крехівському монастирі зі зламу 60-х – 70-х років XVII ст.: *Александрович В.* Нововіднайдені джерельні матеріали... – С. 535–560.

* którą mi. Тут і надалі різночитання за публікацією: *Юрченко С.* Про час будівництва... – С. 515.

** się im.

*** Слово відсутнє.

^{4*} wręc.

^{5*} iusz.

^{6*} zawise.

^{7*} im.

^{8*} im natenczas.

^{9*} naprędzey.

^{10*} Слово пропущене.

^{11*} im.

^{12*} Два останніх слова написано разом.

^{13*} im.

⁴⁹ APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 372.

^{14*} kazał. Тут і надалі різночитання за текстом публікації: *Юрченко С.* Про час будівництва... – С. 516.

^{15*} Dubieńskiej. Перед цим словом закреслено: zamku.

^{16*} złe.

^{17*} bardzo.

Proszę w[asz]m[ości]* abyś w[asz]m[ości]** mm[ości pan]*** sprawiedliwość uczynić^{4*} raczy⁵⁰. З останнього листа видно, що, попри очевидну зацікавленість замовника, не обходилося без труднощів. Втім, звично, як видається, для самого Я. Мадлени, він, зі свого боку, теж додавав клопотів. Це доводить адресований йому лист князя від 19 жовтня: “Panie Jakubie. Już to dwakro iestem oszukany od was. Pierwey dałem wszystkie pieniądze na murowanie zasławskiego^{5*} muru. Tegości^{6*} nie dokońc zyli spełna pieniądze wzięwszy. Teraz zaś za basztą wzięliście także pieniądze wszystkie, a tey niedokończywszy tu się nie wkazuiecie^{7*}. Zaczym iako iusz komin się w niej obalił, boie się by się y sklepienie wszystko nie obaliło^{8*}. Przeto resoluucie^{9*} mi się, czy będziecie kończyli tę robotę, gdyż bym ia znalazł ten sposób, żebym mógł na was szkody swej powetować. Zaty m was Panu Bogu poruczam”⁵¹. Отже, як і в Заславі, майстер виявився не лише не обов’язковим, а й, коли вірити князеві, – відверто непорядним.

28 серпня 1623 р. у листі до Данецького поміж інших справ з’явилася нотатка: “Trzeba będzie myślić, da Bog, o drzewie na kościoł, ktory ia tam chce mieć koniecznie, żeby się te seymiki odprawowały swoym tribem et cum honore iako y w innych woiewodztwach”⁵². Йшлося про спорудження костюлу у Вінниці, де відбувалися сеймики Брацлавського воєводства, на чолі якого князь стояв від 1613 р., задля надання їм прийнятої на той час при сеймикуванні звичної (“iako y w innych woiewodztwach”) релігійної оправи, очевидно, раніше не забезпеченої у такий спосіб (передбачені релігійні відправи до того мали відбуватися на похідних вівтарях).

Поряд з такими важливішими, доводилося залагоджувати й скромніші справи, одне зі свідчень яких зберіг лист до якогось пана Злотолинського (дерманського урядника?) від 19 січня 1626 р.: “Iż się barzo oszarpał manaster Dermańsky a pretkiey potrzebuie naprawy, zaczym prosze w[asz]m[ości] abyś w[asz]m[ości] wiednał rzemieśników na robienie gontów, po ktore tam poddany dermańszy przyiada”⁵³. Розпорядження стосується направи дахів, матеріали для якої слід було приготувати заздалегідь. Укладений через рік інвентар

* im.

** mu.

*** im.

4* uczynić.

50 APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 378.

5* Zasławskiego. Тут і надалі різночитання за публікацією: *Юрченко С.* Про час будівництва... – С. 516.

6* Tegościć.

7* wkazuiecie.

8* Два останніх слова написано разом.

9* resoluucie.

51 APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 497.

52 Ibidem. – S. 353.

53 Ibidem. – Rkps 75 IV. – S. 154.

монастиря згадує про відновлені дахи, проте, як видно з тексту, на той час їх мала лише частина монастирських будівель⁵⁴.

На початку 1626 р. (11 січня) в кореспонденції до батька, волинського воєводи, князя Януша Заславського, вперше постає справа будівництва монастирського костюлу бернардинів у Дубні. Ці відомості мають винятковий характер, оскільки джерел з епохи про спорудження костюлу досі не було й література користувалася надто лаконічними пізніми переказами, згідно з якими його 1614 р. заснував князь Я. Острозький, а фундаменти існуючого храму закладено 1627 р., правдоподібно, вівтарну частину закінчено 1629 р., спорудження монастиря розпочато 1642 р., а 1658 р. посвячено костюл й завершено весь ансамбль⁵⁵. Листування князя О. Заславського пропонує зовсім виняткові для епохи докладні джерельні відомості до “передісторії” спорудження конкретного об’єкта на теренах Волині й України загалом. Як видно зі згаданого першого листа, ансамбль справді зведено з ініціативи князя Я. Острозького, при якому, однак, лише закладено наріжний камінь. “Jaśnie oświecone xiążę, panie oycze y dobrodzieiu moy m[ilość]ciwy. Skoro tu przyiachał adm[odum] reuere[ndu]s p[ate]r* minister, tedy posyłam, prosząc do siebie je[go] m[iość] xiędza suffragana, bez którego nie mogło się nic czynić. I tak per compo[sitio]nem** vstąpiła kościół per cominit[i]onem*** miejsca tamtego. A oicowie swoje dali. I tak na tym miejscu klasztor będzie iako wola była nieboszykowska i kamień pierwszy założył j[eg]o mość. Co się tycze murowania komu to zlecić bedziesz raczył w[asza] x[iążęca] m[iość], ten niech zawiaduje, lubo też sami oycowie. O kwit ten ma być od oycow według mego rozumienia, bo samiście w[asz]m[iość] przy w[asza] x[iążęca] m[iość] panu y dobrodziejowi moim naznaczył z Latowiża po zł[otych] 2000, zaczym iak rozumiem iż od nich samych kwitu potrzeba, na których się to obraca. I sam bym ia, panie y dobrodzieiu moy, nie lenił się doyrzec, ale y słabe zdrowie, dla ktorego widzę (ieżeli tę zimę przetrwam) muszę z Polskiew daley do Czeplie iakich iachać y zaś trybunał ten przeszkoda. I teraz musze się kazać wieść do Lwowa, abym dostateczną iusz raczył radę czego sie o zdrowiu moie spodziewać”⁵⁶. Не зовсім зрозуміле вміщене на початку відкликання до якоїсь заміни, наскільки можна здогадуватися, – між монастирем та місцевою парафією стосовно місця,

⁵⁴ Луц В. Інвентарні описи Дерманського монастиря XVI–XVII століття в науковому доробку Володимира Вуйцика // Волинська ікона: дослідження та реставрація. – Луцьк, 2003. – Вип. 10: Мат-ли X міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 17–19 вересня 2003 р. – С. 165–166; Описи Острожчини... – С. 329–330.

⁵⁵ Bohdziewicz P. Kościół i klasztor oo. Bernardynów w Dubnie // *Tenże*. Studia z dziejów sztuki polskiej w okresie baroku i rokoka (Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Rozprawy wydziału historyczno-filologicznego. – T. 37). – Lublin, 1973. – S. 138, 156–157.

* Всечесний отець (латин.).

** Через домовленість (латин.).

*** Розподіл (латин.).

⁵⁶ APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 159.

де, згідно з волею князя Я. Острозького, мав постати монастир. З'ясування цієї ситуації у деталях потребує додаткових відомостей: лаконічна монастирська хроніка загально відготовує під 1614 та 1625 рр. лише сам факт заміни ґрунту між парафіяльним костельом та монастирем⁵⁷. З огляду звичаєвої практики цікавою є справа догляду за будівництвом: його мала вести особа, вибір якої припав князеві Я. Заславському, або ж самі монахи. З лютого князь знову написав батькові зі Львова обширного листа у справі спорудження монастирського комплексу. Текст вказує на виразний конфлікт між ним та настоятелем дубенських бернардинів Мальхером, щодо якого вжито немало достатньо гострих формулювань. Як видно з початкових фраз, кореспонденти вже встигли обмінятися листами про дубенського настоятеля, проте докладнішого їх сліду копійчій не зберіг. Звинувачення у “наймилішій забаві” розкидатися чужими грішми та зауваження, що “*kożdemu snadnie przybywa inuentii do budynków kiedy go nie kosztuią ale cudzemi pieniędzmi dogadza swemu humorowi*”, наголошують на очевидному розладнанні стосунків. Причину пояснює істотне розходження у поглядах на майбутній монастир. Якщо настоятель замахнувся на чималий комплекс, то князь аргументовано обстоював іншу позицію: “*niewiem co potym strukturę tam budować wielką w mieście, gdzie barzo malo katolików*”, підкреслював непотрібність монументального в'їзду, наголошував на труднощах стягнення для будови коштів з огляду на уже існуючі бернардинські монастирі на Волині, зокрема і в ближчій околиці Дубна, й доводив, що “*wiele ich tam mieszkać nie może*”. При цьому він відкликався до авторитету провінціала, який, перебуваючи в місті, вказав на доцільність невеликого вигідно організованого монастиря, відсилаючи до досвіду новоспорудженого римського. Стосовно намірів ксьондза Мальхера при наявних можливостях, відкликаючись до суми, яку батько записав на будову, князь не без сарказму зазначив: “*Podobno to x[ia]dz Malcher rozumi, że to będą dawali na każdy rok po 2 tysiąca zł[otych] a do skonczenia świata*”, виражаючи намір вдатися з цього приводу до властей провінції. Практичний вихід запропоновано в залученні “пана Амвросія”, який мав би прибути до Дубна й опрацювати модель будівлі стосовно реалій місця. Це винятково важлива вказівка як на розуміння самого будівництва, так і на спосіб його провадження. Останній момент повторено й у згадці про “свою” модель, яку вже мав дубенський настоятель. Як побачимо далі, роботи й справді мали вестися за спровадженою моделлю. Привертає увагу також звернуте до батька прохання “ужичити” “пана Амвросія”. Отже, останній на той час був зайнятий у князя Я. Заславського. Щодо настоятеля та його запитів, то природно, що за описаних стосунків постали й підозри стосовно розтраги призначених на будівництво грошей. Показовим є також висловлене побажання щодо першості у спорудженні помешкання для Бога перед житлом для людей і недоцільності одночасного ведення будівництва костельоу

⁵⁷ *Bohdziewicz P. Kościół i klasztor oo. Bernardynów... – S. 157.*

й монастиря. “Jaśnie oświecone xiąże panie oycze, dobrodzieiu moy. Jakom tylko wziął list od w[aszey] x[iążęcey] m[ości] p[ana] y dobrodzieia mego strony oycza Malchra, zaraz odpisałem do w[aszey] x[iążęcey] m[ości], niewim co za przyczyna, że dotąd nie doszedł. Pytano iednego iaka by zabawa była namilsza na świecie, powiedział yz szafować, alie lecz przydał cudzemi pieniędzmi. Tak sie może rzecz słusznie y o murowaniu. Iż nie tylko oycu Malchrowi, alie y kożdemu snadnie przybywa inuentii do budynków kiedy go nie koszuie ale cudzemi pieniędzmi dogadza swemu humorowi. Niewiem co potym strukturę tam budować wielką w mieście, gdzie barzo malo katolików. Do tego* w fortecę do sąd nie kożdego puszczą y do kościoła, zaczym nie może być tak wielki viazd, klasztor nie iest fundowany y funduszu żadnego nie mogą mieć** bernardini, tylko poki budują, per mod[um] elemosinae***, a tuż zakonnicy luccy, tuż Sokal, Krzemieniec, tuż Międzyrzec, Zasław, Lachowce, Konstantinów, zaczym y o elemozine trudno, wiele ich tam mieszkać nie może. Kiedy był ociec prouinciał w Dubnie, tedy sam opatrował to, iż tam trzeba compediosa[m] monastertiu[m]^{4*} y barzo chwalił w Rzymie nowy u ś[więtego] Isiodora zakonu swego y barzo niewielki plac ukazał, a wszystkie comnioditales^{5*} tam są w tak mały[m] miescu. Kamienia wielka moc, cegiel także y wapna, pewnie y do kelni nie wyrobią przez lato. Podobno to x[ią]dz Malcher rozumi, że to będą dawali na każdy rok po 2 tysiąca zł[otych] a do skonczenia świata. Niemasz tu oycza prowinciała, był tu ociec definitor, alie odiachał do Husiatyna, skoro przyiedzie, będę mowił z nim. Nalepiey tak by, dobrodzieiu moy, užycz tu p[ana] Ambrożego żeby doiachał y żeby miesce obaczył, potym żeby według miesca uczynił modelusz, ażeby to w compe[n]diosu[m]^{6*} było. Strony tych pieniędzy, co wziął niedawno zł[otych] 2000, nie wim na co się tak prętko rozeszli, bo się ta teraz nic nie może robić zimą. A i tego trzeba przestrzegać, żeby naipirwey sa[m] kościół murowano, nie razem zaczynaiąc grunty y na kościół, y na klasztor, aby pracę mieszkanie było P[anu] Bogu, aniż ludziom. Napiszę zaraz y do x[ię]dza Malchra, aby x[ią]dz Malcher nie zawodził się na wielkie sumpty, do tego aby ten wielebny swoy modelusz, który w[aszey] x[iążęcey] m[ości] okazał, żeby go tu przywiozł, bom go ia nie widział”⁵⁸.

У відповідно гострому тоні щодо адресата написано й наступний лист зі Львова від 14 березня того ж року до самого дубенського настоятеля, як видно, справді не позбавленого “будівельних” (і не лише будівельних) амбіцій. Ідея спровадження для ведення робіт майстра Амвросія о. Мальхеру явно не припала до душі (за його інформацією той “nie iest dobry”, а відкликання до пошуків доброго шевця мало б довести, що й розтратник із

* Слово написане над закресленим: қаd.

** Слово виправлене.

*** З пожертвувань (латин.).

4* Невеликий монастир (латин.).

5* Слово виправлене.

6* Слово виправлене.

58 APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 165.

претензіями), й він мав намір сам взятися за будівництво. Князь відреагував гостро: “p[an] Ambroży, wiek swoy na tym strawił, sameś sie tego nigdy nie uczył”, а крім того відкликався до волі свого батька як опікуна спадку князя Я. Острозького, вичитавши адресата й відверто давши зрозуміти, що заміри того неприйнятні й не можуть бути реалізовані: “Admod[um] re[ueren]de pater Malcher. Wzięłem list w[asz]m[ości], w którym mi w[asz]m[ość] piszesz, żeby lepiej nie brać p[ana] Ambrożego do mistrzowania około klasztoru dubieńskiego, ale żeby to w[asz]m[ości] samemu poruczyć, a to dla tego, że w[asz]m[ości] ktoś powiedział, że p[an] Ambroży nie iest dobry do tego kiedy sobie y obuwie daie robić, co kilka złotych kosztuie, tedy się każe pytać o dobry[m] szewcu, pogotowiu mistrza trzeba gdzie by miesięcami, a nieiedny[m] murować, p[an] Ambroży, wiek swoy na tym strawił, a w[asz]m[ość]eś sie tego nigdy nie uczył. Czytałem w[asz]m[ości] list x[ie]cia j[ego] mości, który do mnie pisał, y z tego w[asz]m[ość] mogłeś zrozumieć wolię x[ie]cia j[ego] mości, według ktorey słuszna rzecz iest y powinna, żebyś się w[asz]m[ość] sprawował, owo rozumiecz wielkość klasztoru y x[ie]ciu j[ego] mości y wszatkim się nie podoba, co właśnie pałac pański, nie ubogi klasztor zakonników w[asz]m[ość] chciał założyć”⁵⁹.

Наведений переказ очевидного конфлікту з дубенським настоятелем описує досить своєрідну ситуацію, спровоковану безперечними амбіціями ченця, схильного впадати в незрозумілу самотійність, доходячи до очевидного ігнорування патронів і їхньої позиції. Йдеться, звичайно, не лише про окрему конкретну історичну ситуацію. Перед нами яскрава демонстрація того, що церковна історія латинської спільноти в Україні не виглядала суцільною християнською ідилією, як її звично “витеоретизовувала” послідовно адоративна історіографія, а була сповнена неунікненних у повсякденному житті протиріч і конфліктів, часто достатньо гострих і нерідко відверто прововоканих церковною стороною в особі поодиноких її представників. На цьому варто наголосити окремо, оскільки листування зберегло й інші аналогічні приклади (див. далі). За ними стоїть практично не враховане досі ширше явище – одна з не тільки недооцінених, а й все ще навіть не зауважених істотних складових тієї своєрідної історичної ситуації, якою позначена українська дійсність першої половини XVII ст.

Матеріали до спорудження монастиря дубенських бернардинів продовжує лист до львівського патриція Миколая Барча від 8 лютого 1627 р., відомості якого вказують на зовсім новий ракурс справи. Як можна здогадуватися, амбіції дубенського настоятеля мали відступити перед логікою та авторитетним натиском князя О. Заславського. Могла при цьому відіграти роль й інтервенція до властей провінції, які, перед перспективою глибшого конфлікту у середовищі еліт, природно, не підтримали свого надто “неспокійного” підлеглого. На замір вдатися до такого заходу князь вказав у наведеному листі до батька від 3 січня. Переважила ідея взорування на римському

⁵⁹ Ibidem. – S. 185.

монастирі, яку підказав при відвіданні Дубна провінціал. Князь писав до львівського патриція: “Wiedząc, że w[asz]m[ość] masz syna swego w Rzymie, który sie ma iuż wrocić do nas, proszę barzo w[asz]m[ość], abyś to w[asz]m[ość] gwoli mnie vczynić raczył, a napisał do niego, aby trzy modelusz (ktory tam za staraniem pana Robertego ma być urobiony) klasztoru nowego ś[więtego] Isidora w Rzymie, tu przywoził ssobę, bo to może doiść prędzey ręku moich, a ia zasłuże w[asz]m[ości] te łaskę y wszystkich koszt, ktoryby się podiał, oddam”⁶⁰. Як видно з наведеного тексту, під враженням від розповіді провінціала князь вчинив старання для спровадження з Рима моделі хваленого новоспорудженого тамтешнього костьолу святого Ісидора. Посередником виступав “pan Roberty”, у якому слід вбачати львівського купця флорентійського походження, власника знаної кам’яниці на Ринку Роберта Бандіnellі⁶¹. Князь просив М. Барча, аби його син, повертаючись з Рима, привіз уже готову на той час модель.

Цей лист не просто доводить, що дубенський костьол бернардинів мав бути споруджений за зразком римського костьолу святого Ісидора. Його значення не окреслюється так само ще одним рідкісним конкретним прикладом перенесення на український ґрунт римського архітектурного досвіду. Водночас це ще й виняткове свідчення зовсім не знаного дотепер на українському матеріалі аспекту тогочасної будівельної традиції. Опрацьовані досі джерела (втім, звичайно пізніші) незмінно акцентували на використанні креслень у поточній професійній практиці при спорудженні певних будівель. Листування князя О. Заславського показує, що поряд із ними, принаймні на початку XVII ст. (проте це часове окреслення визначають винятково конкретні використані джерела), практикувалося також застосування моделей. Оскільки метою залучення архітектора Амвросія, про яке уже йшлося, теж виявляється прагнення, аби він “uczynił modelusz” майбутнього монастиря й дубенський настоятель так само мав якийсь, як його окреслив князь, “wielebny swoy modelusz”, очевидно, це була звична, загальнозастосовувана норма. Тим більше, що аналізоване листування доводить звернення до неї не лише в церковному будівництві, а й у випадку набагато скромніших об’єктів (див. далі). І тільки через малочисельність писемних джерел до історії тогочасної архітектури та їхній цілком випадковий характер (як і актуальний стан опрацювання) досі таку практику в Україні, наскільки відомо, не було засвідчено. Показово водночас, що про плани чи креслення костьолу та монастиря взагалі не йдеться. Найправдоподібніше, їх не було зовсім – спорудження мало вестися власне за моделлю. Не випадало б сумніватися, що ці перекази зберегли свідчення про істотний аспект ширшої будівельної активності, досі фактично не відомий зовсім. Вони доводять

⁶⁰ Ibidem. – S. 424.

⁶¹ Окремі відомості про нього див.: *Charewiczowa L. Czarna kamienica i jej mieszkańcy* (Biblioteka lwowska. – T. XXXV). – Lwów, 1935. – S. 14–15.

зведення дубенського монастиря бернардинів за адаптованою, безперечно, моделлю римського монастиря цього ордену. Наведені матеріали не лише дають винятковий в історії будівництва на українських землях конкретний приклад задокументованого перенесення римського архітектурного зразка на український ґрунт⁶², а й у загальних рисах один-єдиний раз описують механізм такого перенесення. Скромний фонд доступних для використання джерел робить ці перекази відкриттям виняткового значення для історії тогочасного українського будівництва. Вказівки про спорудження монастиря на цьому уриваються, проте є очевидним, що воно могло розпочатися щонайраніше 1627 р. після привезення з Рима необхідної для цього взірцевої моделі.

З-поміж окремих аспектів значення публікованих матеріалів слід виділити нові важливі штрихи до біографії знаного львівського будівничого італійського походження А. Прихильного. Впроваджені до наукового обігу факти стосувалися майже виключно його діяльності у Львові й не виводили географію професійних зацікавлень майстра поза найближчі Старе Село та Жовкву⁶³. Копіярій князя О. Заславського вперше показує ширшу активність львівського мистця поза межами міста, подаючи його одним з представників середовища, систематично зайнятих при дворах княжих еліт Волині. З його сторінок А. Прихильний постає цінованим майстром з чималим авторитетом серед замовників та потенційними професійними можливостями. Найяскравішим віднайденим прикладом його професійної активності є намір князя О. Заславського доручити йому спорядження моделі майбутнього дубенського монастиря бернардинів відповідно до ситуації на місці – виразне свідчення того, наскільки відповідальні самостійні професійні завдання здатний був вирішувати львівський майстер. Це дає важливий аргумент для виведення мистця з тіні Павла Римлянина, в орбіті якого він незмінно виступає у львівській традиції, й підстави добачати в ньому одного з визначніших представників львівських архітекторів італійського походження.

Привертають увагу також декілька свідчень до історії будівництва збереженої до нашого часу синагоги в Острозі (місті, яке князь успадкував після свого сина Францішка: до нього воно перейшло зі смертю князя Я. Острозького). Першим серед них є розпорядження князя острозьким жидом, яким він, згідно з волею покійного князя Я. Острозького, наказав збудувати в місті муровану синагогу: “Alexander et[ceterae]*. Iż kożdemu miastu siła należy, iako od nieprz[yjacie]la postronnego, też y wnąętrznego, gdyż złość ludzka

⁶² Досі єдиний такий приклад давав фасад львівського костьолу босих кармеліток – одне з численних по всій Європі наслідувань фасаду римського костьолу святої Сусанни Карло Мадерна (1606): *Mańkowski T. Lwowskie kościoły barokowe (Prace sekcji historii sztuki i kultury Towarzystwa Naukowego we Lwowie. – T. 2. – Zesz. 2). – Lwów, 1932. – S. 46–47.*

⁶³ *Łoziński W. Sztuka lwowska... – S. 76, 78.*

* Біля цього слова на правому полі тим же почерком позначено: “żydom ostroskym”.

siła sposobów wynajdzie uszkodzenia drugich, a wspomżenia siebie samych, zaczyn y miast spalenia bywaią. A iż budynki drewniane są iakby stopy pięknie do ognia ułożone, struktury zaś wielkie (strzeż Boże ognia) y wszystkiemu miastu upadek przynieść mogą. Vpatrując to, x[ia]że je[g]o mość ś[więtey] pamięci pan krakowsky * rozkazał był żydom ostrogskim murować bożnicę aby non immineret ** kiedy periculum toti ciuitati ***. Przeto też rozkazanie x[ięcia] j[eg]o m[o]ści ś[więtey] pamięci pomniąc y onę ad effectum^{4*} chcąc przywieść, żydom ostrogskim syna mego x[ięcia] Franciszka^{5*} nie tylko żebym dozwolił, ale y rozkazuję, aby bożnicę zmurowali, gdyż niedaleko będąc ściany mieyskiej nie tylko może być ozdobą, ale też y obroną miastu. Działo się w Ostrogu d[ie] 19 apr[ilis] 1623⁶⁴. У тій же справі докладно через місяць князь писав до белзького воеводи Рафала Лещинського⁶⁵, племінника своєї мачухи Маріанни з Лещинських⁶⁶, одного з опікунів острозької маєтності, принагідно змальовуючи порушення своїх власницьких прав та “сваволю” місцевих єзуїтів і плебана: “Żydzi ostrozscy byli v mnie, opowiedaiąc nieznośne krywdy swe, ktore znoszą tak od oyców jezuitów przesz ich studenty, iako też y od x[iędza] plebana tamecznego, ktory iako tam właś na tą plebanią niewiem, bo do podawania tak należy syn moy, iako y x[ięzna] jey m[ość] p[ani] woiewodzina wileńska^{6*}, chybabyś w[asz]m[ość], moy m[iłościwy] pan iako zapisany opiekum onego też tam podać raczył, czego ia dowiedziawszy się, uczyniłem protestatią v xiąg consistorskich kiedy kredą wydano według prawa duchowne[g]o. Tenże miły x[iędz] pleban gwałtem y puł wsi wziął świeszczennikowi, ktora zdawna od niebosczyka p[ana] woiewody kiiowskiego^{7*} y za niebosczyka x[ięcia] pana krakowskiego trzymał. Teraz świeżo na okopiscze żydowskie naszli, kamienie wszystkie potłukli, iuż im niedość w krolewskich mieścicach broić ale y w szlacheckich broią y tak czy cupiditas norendi^{8*}, czyli też elatio^{9*} sama do tego przyszła, że nie dość krzywdzie żywych, nie dość znencaią się nad niemi, ale też

* Краківський каштелян князь Я. Острозький.

** Не загрозувала (латин.).

*** Небезпека усьому місту (латин.).

4* До завершення (латин.).

5* Очевидне часове зміщення, оскільки княжича, як побачимо далі, на той час уже не було серед живих.

64 APKW AS. – Rkps 75 III. – S. 193.

65 Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracowali Henryk Gmiterek i Ryszard Szczygieł; pod red. Antoniego Gąsiorowskiego (Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy / Pod red. Antoniego Gąsiorowskiego. – T. 3: Ziemie ruskie. – Zesz. 2). – Kórnik, 1992. – S. 72.

66 Dworaczek W. Genealogia. Tablice. – Warszawa, 1958. – Tabl. 119.

6* Анна Алоїза (†1654), донька князя Олександра Острозького, вдова литовського гетьмана й віленського воеводи Яна Кароля Хоткевича.

7* Князя Василя Костянтина Острозького (†1608).

8* Звичайна жадібність (латин.).

9* Гординя (латин.).

y umarli w pokoju wysiedzieś się nie mogą, lubo też y poganin powiedział, że terra mortuis propriae*. Znowu zaś nouu[m] wynaleźli figmentu[m]**, bożnicy murować zakazali, skąd y ozdoba miastu y quod murus*** obrona, powiedaiąc, iż bez dozwolenia biskupiego to bydz nie może. W miastach je[g]o k[rolewskiy] m[ości] tak iest, ale w szlacheczkich vnde hoc^{4*}, w ktorich y meczety y niewiem co tylko wolno mi mieć iako w swoim własnym. Więc sami p[at]res venerandi^{5*} na swoje mury z gruntu syna mego kamień biorą, a na potrzebę mieyską zabraniaią, ktorich niedały tam wpuścić, bo braniem kamienia, boie się, aby waszey possessesy nie wzurpowali. Ciż żydzi powiedzieli mi, że byli v w[asz]m[ości], me[g]o m[iłościwego] pana, że ten respons odnieśli, że w[asz]m[ość] im powiedzieć raczył, iż nie maią listu odemnie. Ja jestem oddalony od wszystkiego pożytku. Stamtąd niewiem żadne[g]o, co bym kolwiek chciał począc inane et irrite^{6*} byłoby, bo by mi zadano incompetenssy isstes^{7*}, abym dogodził prośbie ich, a to proszę w[asz]m[ość] mego m[iłościwego] pana, abys w[asz]m[ość] iako ten, ktoremu to incumbit ex officiis tutoris^{8*}, tym rzeczom zabiegać raczył, bo się boie, że potym y z większą trudnością y strzeż boże nie bez złego bydź by musiało. Oddaie się zatym z[...]. Z Dubna, d[ie] 19 mai 1626⁶⁷.

Лист насамперед вказує на очевидний конфлікт князя як з острозькими єзуїтами, так і плебаном. Дійшло навіть до опротестування перед луцьким консисторським судом правомірності появи останнього на посаді. Згаданий “miły x[iaǰz] pleban”, як його названо в листі, не лише провадив “війну” з жидами, а й, порушуючи надання князя В. К. Острозького, актуальне і за його сина Януша, відібрав в одного з острозьких священиків півсела⁶⁸. Явне обурення викликало також пошкодження надгробків на жидівському цвинтарі. Пряме ущемлення власницьких прав вбачалося й у забороні будувати синагогу буз дозволу єпископа. Князь не без очевидного роздратування наголосив, що в його місті діє лише його воля й такий дозвіл не є правомірним, виразно підкресливши різницю правового статусу королівських і шляхетських міст. Оскільки синагога при мурах покликана була служити обороні міста, її спорудження потрактовано міською потребою та вигодою, з указів-

* Земля померлих є їх власною (латин.).

** Новий вимисел (латин.).

*** Для цих мурів (латин.).

^{4*} Звідкіля б це (латин.).

^{5*} Шановані отці (латин.).

^{6*} Пустоту і озлобленість (латин.).

^{7*} Нерозуміння (латин.).

^{8*} Лежить на обов’язку з уряду уповноваженого (латин.).

⁶⁷ APKW AS. – Rkpms 75 IV. – S. 247.

⁶⁸ З острозьких священиків як власник сіл зафіксований Ігнатій Наливайко: Мицько І. З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія (1576–1636). – К., 1990. – С. 103–104. Укладений 1620 р. інвентар частини острозької маєтності – власності спадкоємців князя Олександра Острозького подає у священичому володінні села Карпилівка і Плоске: Описи Острожчини... – С. 229, 230.

кою, що єзуїти протиправно беруть камінь зі спадкового ґрунту сина князя на власну будову і в цьому полягає небезпека майбутнього можливого узурпування власності. Заходи коло спорудження мурованої синагоги в Острозі, правдоподібно, є частиною ширших починань юдейських спільнот Волині, оскільки з того ж 1626 р. походить королівський дозвіл на зведення мурованої синагоги в Луцьку, так само при міських мурах⁶⁹.

Наведені матеріали дають ще один яскравий приклад конфлікту князя О. Заславського у католицькому церковному середовищі – цього разу з острозькими єзуїтами та ксьондзом. Їхня поведінка створювала неспокійну ситуацію в місті й порушувала права поодиноких його мешканців і всієї жидівської спільноти. Не тільки через них, а й прямо войовничо настроєні ультракатолицькі сили безцеремонно зазіхали на волю самого власника, його авторитет та права, вторгалися в його безпосередні інтереси. Саме це й стало підставою обурення князя й такої гострої реакції на зазначені дії.

Серед листування віднайшлися також унікальні за характером матеріали стосовно будівельних інтересів князя у Львові. 31 липня 1626 р. він писав до вже знаного з попередніх листів Амвросія – А. Прихильного⁷⁰: “Moy łaskawy panie Ambroży. Proszę w[asz]m[ości] abyś w[asz]m[ości] pilnie tamtę robotę odprawował, i wdzięcznością, y nagrodą bedziesz się w[asz]m[ości] contentował odemnie. Proszę oto w[asz]m[ości], żebyś w[asz]m[ości] fundamenta też na piece i na kuminy w koźdey izbie zakładał, a ia niechcę mieć nigdzie ściany, gdzie pieca i kominy będą, ale tam chcę mieć całowity mur, na którym się ściana bendzie zaś spirala, bo mi się to dało znać kiedy to do drewnianey ściany kominy się przymurywaią. Proszę w[asz]m[ości], rozmów się w[asz]m[ości] z x[się]dzem Lachowskim, przyacielem moim, i s panem Philipkowiczem iako wiele drzewa iest i na iak wiele pokoiów, iak wiele ieszcze pieniędzy potrzeba na drzewo, wiele na tarcice, wiele na łaty, wiele na guntы, wiele na gwoździe guntowe, żebyм ia nieomieszkował, iakosz nieomieszkіwam robocie. Proszę tedy, mui drogi panie Ambroży, przypilnui w[asz]m[ości], bo ia w w[asz]m[ości] mam nadzieię, że da Bog pretko stanie tęn budynek, kiedy się w[asz]m[ości] około niego zachodzisz. Posłałem perwey panu Grzeskowi z Zasławia zł[otych] 800 tam iż było co talarów było czerwonych złotych odeszło, zaś to przecię było siedmset złotych i kilkadziesiąt złotych. Z Jakubowic posłałem zł[otych] 500, s tych pieniędzy dał w[asz]m[ości] zł[otych] 400. To się przy nim ostało złotych dziewietset bez czegoś, co się utraciła na pieniądzach. Proszę tedy abyś w[asz]m[ości] mi napisał wszystko dostatecznie na wiele mi pokoiów iest drzewa za te zł[ote] 800 i kilkadziesiąt, co* kupował pan Grzesko y wiele potrzeba ieszcze posłać”⁷¹.

⁶⁹ Публікацію тексту див.: Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce. – Kraków, 1891. – Т. 4. – Szp. LXXXVII–LXXXIX.

⁷⁰ Найбільше відомостей про нього зібрав: *Jozicki W. Sztuka lwowska...* – S. 78.

* Слово написано поверх закресленого.

⁷¹ APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 301.

Лист насамперед свідчить про давні й тісні стосунки князя зі знаним львівським будівничим й цілковиту довіру до нього. О. Заславський міг “успадкувати” його від Я. Острозького, оскільки сам майстер у 1610 р. свідчив про якусь умову з Я. Острозьким на докладніше не окреслені роботи у сусідньому зі Львовом Старому Селі, для яких його челядь готувала матеріал у каменоломнях⁷². З наведеного в листі переліку матеріалів складається враження, ніби йшлося по спорудження дерев’яної резиденції. Проте пізніші відомості, як побачимо, заперечують таку можливість. Водночас у тексті з’являється ім’я чергового ксьондза з-поміж “приятелів”, залученого до відповідних робіт, що підтверджує уже запропонований висновок про регулярне втягнення ксьондзів до реалізації зазначеного аспекту княжих інтересів. 1 вересня 1626 р. князь писав до свого урядовця Хрустецького стосовно спровадження будівельних матеріалів для львівської резиденції з недалекого Старого Села, до чого мали бути залучені піддані підльвівських сіл Сокільник (у найближчій околиці міста на території Пустомитівського району) і Коропужа (на території Городоцького району): “Panie Chrusteczku. Według potrzeby tak z Sokolnik, iako y z Koropuża poddanych, skoro się obrobją, posyłaucie po cegłę, wapno y tarcice do p[ana] Karłocego, a do mego folwarku we Łwowie zwieść to każcie”⁷³. Про те ж йдеться і в одночасно надісланому листі згаданому управителеві старосільського маєтку Дмитрові Карлочію⁷⁴. Обіцяючи йому винагороду за вірну службу з повноліттям сина Олександра Домініка, 16 січня 1627 р. князь писав: “bo wiem, iako w[asz]m[ość] dobrze a moze rzecz lepiej ni[żel]i drudzi wielkie maiętności trzymaiąc służysz y pocztu stawisz wyśmienite, na którym i teraz uszczerbek odniosłeś za 600 wozów kamienia. Dziękuje barzo dla drzewa, wolę stąd posłać cieśle tak dla spuszczenia y wyrobienia. Niesmiem molestować z tym w[asz]m[ość], żebyś mi w[asz]m[ość] te łaske

⁷² Łoziński W. Sztuka lwowska... – S. 76. Автор закладав, що А. Прихильний “niewątpliwie był czynnym około budowy zamku”. Метричні книги місцевого парафіяльного костюлу натомість упродовж 1609–1616 рр. постійно фіксують маловідомого львівського будівничого Вільгельма Флега: AGAD. – Zesp. 302: Księgi metrykalne wyznania rzymskokatolickiego archidiecezji lwowskiej. – Sygn. 1261. – S. 7–11, 13–16 (записана його дружина Катерина). В. Лозинський (Sztuka lwowska... – S. 80, 82) мав про нього нотатки 1616 та 1619 рр. і вбачав у ньому свояка будівничого замку Крижтопор Лоренцо Сенеса: Ibidem. – S. 80, przur. 4. М. Ковальчук відногував його прийняття до цеху 1613 р. і смерть 1630 р.: Kowalczyk M. Cech budowniczy we Lwowie... – S. 32, 73.

⁷³ APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 321.

⁷⁴ Ibidem. – S. 322. Окремі відомості про Д. Карлочія див.: Мицько І. З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 93. У листах князя О. Заславського починаючи від 1616 р. (APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 326) збереглися поодинокі докладніші перекази до його біографії. Проте, за одним наведеним винятком, усі вони пізніші, окрім листа від 26 квітня 1623 р. (Ibidem. – Rkps 75 III. – S. 197) датуються 1626–1628 рр.: ibidem. – Rkps 75 IV. – S. 321–322, 395, 425, 592, 720–721. У метричних книгах парафіяльного костюлу в Старому Селі Д. Карлочій віднотований упродовж 1618–1628 рр.: AGAD. – Zesp. 302. – Sygn. 1261. – S. 20, 26, 30, 32, 35, 37.

pokazał, a zaś nie litując pracy swey chciał wziąć dozor tamte[g]o budynku na się, zatym pieniądze posłał wielebyś w[asz]m[ości] kazał porozumiawszy się z panem Ambrożym na zawarcie tamte[g]o dworu. Wiem, zeby to prędko stało. A ia bym te łaske y pracę odslugować umiał w[asz]m[ości]”⁷⁵. Привертає до себе увагу делікатність, із якою князь “нав’язує” довіреному управителеві нагляд за будовою, певний у його здатності проконтролювати роботи, що на них, очевидно, йому вельми залежало. Якись не вказані у короткому листі старання коло будови мав й інший ксьондз – Любоцький: “Dziękuję, że się w[asz]m[ości] starasz tam o tym folwarku, proszę staray się w[asz]m[ości] y dalej. Barzo to dobrze, że podwoły obrocili się dla wożenia matery y koropuskim także kazać, bo teraz nie wywożą do Sanu ani po soł iędzą, a proszę doirzey w[asz]m[ości], zeby iako narychliey nawieziono potrzeby matery”⁷⁶. Проте найважливіші відомості про львівське будівництво, природно, зберігає кореспонденція з самим архітектором. У першому з листів князь писав: “Мой ласкавы паніе Ambroży. Dziękuję w[asz]m[ości], iż w[asz]m[ości] staranie czynić podiołeś się o tamtym budynku moim, nagradzać w[asz]m[ości] winien ostaię. Żeby przygotowali kamienia, cegły y teraz posyłam cztery cugi koni. Proszą żebym miał wiadomości od w[asz]m[ości], resztę w[asz]m[ości] rozumiesz trzeba ieszcze przygotować, bo możesz w[asz]m[ości]* więcey albo mniey iuż naznaczywszy** wielkość murów, a zrozumiawszy też wielie niż czego przywiezioną za się staram o kielnarze, ale y ta u nas trudno, iednakże azali pięciu tam poszlie, bo radbym zeby dziesięć kielnarzów robiło, zeby się mogło zawrzeć na zyme da Bog. Drzwi, okna, żelaza, zamki y wszystkie potrzeby tako się robić, także kraty w rudzie, a wszystko według miary od w[asz]m[ości] dany. Poszle też tam po Wielkiej Nocy tatar 20 dla roboty. Proszę też, abyś w[asz]m[ości] prywety tak postawił, zeby dom nie był smrodliwy trzeba by aż do wody brać cembrować. A cembrowine trzeba by gładką, zeby się nie zostawało nic na niey. Już to w[asz]m[ości] poruczam umiejętności***. Modeliusz ten barzo dobry, którym tu ostawił u siebie, dlatego bo posadzkę dam robić dębowo do wszystkich pokoiów y do sały ktom y nieciężka będzie y nie będzie prochu z niey. Oddaie się zatym łasce w[asz]m[ości]. Z Dubna, d[ie] 13 marty 1627”⁷⁷. Зі знаних сталих сюжетів привертає увагу прохання про надсилання докладної інформації стосовно ведення робіт. Князь, як видно, так само входив у деталі будівництва й теж давав свої практичні поради. Показовим є також плановане використання на будові татар. Найцікавішим у згаданому листі, безперечно, виявляється ще одна вказівка на виконання робіт за розробленою й апробованою моделлю. Причому в даному конкретному випадку її автором, очевидно, мав бути А. Прихильний. Вона явно за-

⁷⁵ APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 395.

⁷⁶ Ibidem. – S. 484.

* Далі одне слово не прочитане.

** Далі одне слово не прочитане.

*** Над цим закреслене слово не прочитано.

⁷⁷ APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 484.

ступала сприймані звичними для будівельної практики креслення, оскільки князь затримав її у себе для виготовлення дубової підлоги. Серед листів зберігся й контракт зі столяром з Міхновичів (нині – Міхнів Ізяславського району Хмельницької області) на цю підлогу: “Stało się postanowienie między jaśnie oświecon[y]m xiążęciem je[g]o m[ością a stolarzem Senkowiczem z Miechnowicz takie. Powinien stolarz urobić x[ię]ciu je[g]o m[ości] do dworu lwowskie[g]o posadzki dembowe z suchiey dembiny wszystkie[g]o kop siedm-dziesiąt. Ta posadzka ma bydz wzdłuż na łokieć, a wszere na pułłokcia y ma bydzъ wszpuntowana pokładaiać. Xiąże je[g]o m[ość] obiecuie mu zapłacić od koźdey kopy po złotemu, a leguminami y za wszystkie robote x[iąże] je[g]o m[ość] kazać że mu dać żyta mac 4, pszenicy maca iedna, grochu pułmacy, jagieł pułmacy, słodу mac 3, połcie 2, sadło iedne, serow kopa iedna, masła faska iedna, soli beczkę. Te robotę obiecuie się stolarz wszastko oddać na Boże Narodzenie da Bog przyszłe tego roku. Dla lepszey pewności daie stolarz x[ię]ciu je[g]o m[ości] te intercize z podpisem reki swey. Działo się w Dubnie d[ie] 30 marca a[nn]o VII. Daniel Senkowicz stolarz. Ad r[at]ionem dał mu x[iąże] je[g]o m[ość] zł[oty]ch 30”⁷⁸. Як видно з наведеного лаконічного опису, підлога мала бути укладена із дощок розмірами приблизно 0,5×0,25 м. На відміну від інших контрактів, знаних з цього комплексу джерел, цього разу передбачалося, окрім оплати грішми, надати майстрові також чималий набір різних “легумін”.

До будови виявився втягнутим навіть руський воєвода Ян Данилович, від якого 19 травня 1627 р. князь просив балок з його буського староства: “Iż buduie albo muruie dworek na przedmieściu lwowskim, gdzie zaraz będą w[asz]m[ość] mego m[ościwego] pana nawiedział y prossywał do siebie, prosze o drzewa w[asz]m[ość] mego m[ościwego] pana, to iest 100 tramów, bo ich nigdzie dostać nie mogę, a starostwo w[asz]m[ości], mego m[ościwego] pana, buskie ma dość tego. Przoz pana Torosa Torosowicza starałem sie kupić z starostwa jaworowskiego, nie mogłem dostać”⁷⁹. Сам запис стосується перекриття й підводить до прикінцевої стадії робіт. Проте перед серединою червня з будинком щось сталося, бо, очевидно, саме цієї не знаної нам ситуації стосується лист від 16 червня до “Sławka” із зверненням: “proś w[asz]m[ość] pana Karłoczego, żeby ratował tamten budynek iako by mógł”⁸⁰. Через що виникла необхідність “порятуння” й чому князь вдавався не безпосередньо до самого Д. Карлоція – невідомо.

⁷⁸ Ibidem. – S. 534.

⁷⁹ Ibidem. – S. 472. Очевидні клопоти князя зі спровадженням необхідної деревини на будову виглядають, звичайно, досить несподівано, проте ситуацію описано цілком виразно. Втім, тут може критися якась притаманна тодішній дійсності глибша причина, оскільки знаний львівський маляр Федір Сенькович, наприклад, після спалення в пожежі Краківського передмістя 1623 р. його садиби “старався дерева” для будівництва у Рогатині та на Яворівщині: ЦДІАЛ. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 397. – С. 384.

⁸⁰ APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 592.

Найпізніший із листів до історії львівської резиденції від 31 січня 1628 р. скерований саме до нього. Він стриманіший у виразах, проте засвідчує знані звичні стосунки: “Panie Karłocy. Będąc u mnie od xieźny jej m[o]ści paniey u dobrodzieyki mei sługa x[ieźny] jej m[o]ści p[an] Radlińsky powiedział mi iż w[asz]m[ość] masz jusz roszakanie od x[ieźny] jej m[o]ści żebyś w[asz]m[ość] dał według potrzeby materyiey do tamtego budowania mego. Proszę tedy w[asz]m[ość], moy drogi p[anie] Karłocy, żebyś mi w[asz]m[ość] tę łaskę pokazał, a kilka fur kazał uczynić wszytkiey włości starosielskiey, także pilno proszę w[asz]m[ość], abyś w[asz]m[ość] w Tuchli kazał narobić gontów porozumiawszy się z panem Ambrożym wiele ich trzeba bedzie ażeby spore byli, także żeby się mogli y drzewa stamtąd przygotować co będzie potrzeba, do pokrycia tamtego budowania gdyż mi to x[ieźna] jej m[o]ść dobrodzieyka moia obiecała, a ia tesz te chęć y łaskę w[asz]m[ości] zadziaływać za każdą okasią winien ostante. Zgoła proszę w[asz]m[ość] doirzay w[asz]m[ość] tamtego budynku, który ia w[asz]m[ości] poruczam. Wiem, że wszystko porządniey y prędziey stanie”⁸¹.

Наведені матеріали ілюструють не відомий досі напрям діяльності знаного львівського будівничого А. Прихильного й водночас виявляються найранішим віднайденим обширнішим свідченням про численні магнатські та шляхетські “дворики”, які дедалі активніше заповнювали львівські передмістя. Вони становлять винятковий інтерес, оскільки таких докладних відомостей про відповідний аспект тогочасного будівництва дотепер не було, як і не було аналогічних переказів про магнатські двори серед тодішньої львівської забудови⁸².

Останнім з архітектурного блоку “клопотів” є розпорядження орендарам чуднівського маєтку на Житомирщині від 3 травня 1627 р., аби “na murowanie kościoła czudnowskiego x[ieźdowi] plebanowi dali czudnowskiemu zł[otych] tysiąc, a to na raty przed wszystkimi inszemi by naprzednieyszemi y nadawnieyszemi kwitami memi do was danemi”⁸³. Наведений текст виявляється єдиним свідченням щодо спорудження чуднівського парафіяльного костьолу з відповідного часу.

Обширний комплекс різноманітних повідомлень до поодиноких аспектів архітектури та будівництва з листування князя О. Заславського 1616–1628 рр. не просто надає немало нових матеріалів до історії конкретних існуючих нині споруд та втрачених будівель і цілих архітектурних ансамблів, які по-

⁸¹ Ibidem. – S. 720–771. У тексті йдеться про Тухольську волость у Карпатах. Її пізніший, 1652 р., інвентар див.: AGAD. – Zesp. 354: Archiwum Radziwiłłów. – Dz. XXX. – Sygn. 4395. У листі від 24 листопада 1617 р. князь дякував тухольському управителеві Богуцькому за форель, “które iż żenie barzo zasmakowały, proszę abyś w[asz]m[ość] z łasky swey nasz tu nimi obesać raczył”: APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 353.

⁸² Див., напр., новіше дослідження, у якому такий матеріал з відповідного часу фактично відсутній: *Долинська М.* Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – Львів, 2006.

⁸³ APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 535.

стали у сфері відповідного напрямку інтересів одного з впливових українських магнатів першої третини XVII ст. Цитоване листування як відображення окремих сторін усе ще надто скромно сприйнятої й осмисленої ширшої будівельної практики пропонує унікальні для свого часу відомості з її організації та ведення, актуального стану і загальнішого контексту, стосунків між замовниками й виконавцями, певних особливостей самого будівництва та його сприйняття й організації в обширних маєтностях волинського магната. Воно виявляється рідкісним для епохи переказом про комплекс відповідно до їх характеру здебільшого безслідно зниклих аспектів цього напрямку тогочасної дійсності й єдиним систематичним джерелом до їхнього сприйняття та можливого нині відтворення. Водночас наведені листи подають й окремі важливі свідчення щодо ширшого контексту історичного процесу, які виходять далеко поза проблематику власне будівництва. Вони не тільки яскраво показують його якнайтісніші пов'язання у тогочасній дійсності, а й утверджують зазначений напрям активності як невід'ємну важливу складову самої цієї дійсності.

Іншої надто скромно сприйнятої сторони тодішнього життя стосується датований 28 квітня 1623 р. лист з Полонного до вже згаданого пана Хоментовського: “Mnie wielce łaskawy panie Chomentowski. Przyniesiono mi tę kartkę z Lublina, którą w[asz]m[ości] przesyłam, gdzie mi piszą, że pilna potrzeba tamtey delineathey Suraża. Zlecił był to memu burgrabiemu pan Skrukowsky, lecz iż ten tego nie umie, a w[asz]m[ość] dał to Pan Bog umieć, czegom y sąm doznał w Inderlandzie. Proszę bardzo aby to w[asz]m[ość] uczynił tam ziachawszy, gdyż to tam do Ostroga należy, a iako naiprędzey mi w[asz]m[ość] posyła, gdyż siła należy na tym barzo do spraw syna mego”⁸⁴. Водночас відіслано прохання до пана Славка: “proszę abyś w[asz]m[ości] dobieżał do Suraża do pana Chomentowkie[g]o y tam delineatią tę[g]o Suraża według tey kartki, którą posyłam, uczynił z je[g]o m[o]ścia panem Chomentowskym, bo pilno barzo trzeba tego, a co naprzedzey odsyłaacie mnie”⁸⁵. Як можна здогадуватися, зазначений план Суража – знаної маєтності поблизу Острога – потрібен був для судового розгляду на засіданні Коронного трибуналу в Любліні. Хоментовський, який мав його виконати, перебував з князем у Нідерландах і там показав, що йому, як сказано, “dał to Pan Bog umieć”. Наведений переказ про виконання плану суразького маєтку належить до виняткових ранніх свідчень до історії картографії на Волині. У літературі за львівськими архівними матеріалами досі відзначено декілька таких прикладів починаючи від 1556 р.⁸⁶ Один з них стосується аналогічної ситуації й вказує на ілюмінований “контерфект міста”, який райці 1598 р. брали з собою до Варшави для процесу з вірменами⁸⁷.

⁸⁴ Ibidem. – Rkps 75 III. – S. 207.

⁸⁵ Ibidem. – S. 207–208.

⁸⁶ *Aleksandrowycz W. Augustyn Penseł – lwowski malarz pochodzenia polskiego z XVI wieku // Przegląd Wschodni. – 1992/1993. – T. 2. – Zesz. 1(5). – S. 19.*

⁸⁷ Ibidem. – Passim.

Звідсіля суразький епізод випадає сприймати свідченням ширшої практики, мало зафіксованої писемними джерелами епохи. Такий висновок підтверджує й реєстр майнових документів дубенського архіву князя О. Заславського від 18 березня 1628 р., який серед майна покійного князя Юрія Заславського відзначає таку позицію: “Mapy dwie strony Karasina”⁸⁸. У ній випадає вбачати аналогічні матеріали, споряджені для судового процесу за карасинську маєтність (нині село Маневицького району Волинської області), й важливий доказ більшого їх побутування на місцевому ґрунті.

На відміну від будівництва, скульптуру у копіярії репрезентує виключно один-єдиний факт, безпосередньо пов’язаний зі ще одним аспектом заславських будівельних інтересів князя, який, однак, не отримав докладнішого відображення серед збереженого листування. 8 січня 1622 р. князь писав із Заслава до скульптора, пригадуючи йому давнішу домовленість: “Moy łaskawy panie Bernacie. Pomni w[asz]m[ości] postanowienie swoje iakoś w[asz]m[ości] stanowił ze mną, gdyż mł ołtarz tamten miał robić, żeś w[asz]m[ości] miał mi go sam na podwodach moich zawieść. Tesz iż podwoły tam z rybami posyłam, kazałem aby ołtarz tamten nazad mi go do Zaslavia odwieźli. Proszę, jedź w[asz]m[ości] przy nim aby w drodze szkody iakiej nie popadł”⁸⁹. Хоча наведений текст називає лише ім’я майстра й загально вказує на призначення вітваря до Заслава, можна здогадуватися про його скерування назагал скромніше знаному львівському скульпторові Бернардові Дікембошу⁹⁰. Принаймні нині не вдається вказати інше ім’я чинного тоді на українському Правобережжі мистця, придатне для співвіднесення із зазначеним фактом. Для ширшого контексту традиції показовим є зобов’язання майстра самому завезти умовлену роботу на належне місце й прохання, щоби він неодмінно супроводив вітвар, наглядаючи, аби з ним нічого не трапилося при перевезенні. Цей епізод вочевидь перегукується з уже віднотованим у літературі львівським походженням майстрів, які 1621 р. виставили головний вітвар парафіяльного костюлу в Острозі⁹¹. Разом обидва доступних нині факти вказують на активне залучення львівських майстрів до скульптурних робіт на відповідному терені, виступають найранішими прикладами їхньої активності на Волині. Водночас те ж острозьке джерело називає й осілого в недалекому Тучині (нині Рівненський район Рівненської обл.) сницаря-німця Якуба, який у 1619–1620 рр. робив для острозького костюлу один з бокових

⁸⁸ APKW AS. – Sygn. 56. – S. 49.

⁸⁹ Ibidem. – Rkps 75 IV. – S. 88.

⁹⁰ У документах майстер нотується від 1614 р.: *Gębarowicz M.* Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego Renesansu w Polsce (Prace wydziału filologiczno-filozoficznego Towarzystwa Naukowego w Toruniu. – T. 13. – Zesz. 2). – Toruń, 1962. – S. 434–436. Востанне він зафіксований свідком при укладенні контракту органмайстра Альберта Отти на орган для костюлу в Олиці (1632). Його син Андрій 1660 р. згадував, що батько виїхав “на Україну”, де його сліди загубилися: ЦДІАЛ України. – Ф. 52: Магістрат міста Львова. – Оп. 2. – Спр. 41. – С. 264–265; Спр. 148. – С. 389; Спр. 398. – С. 641.

⁹¹ *Александрович В.* Мистецьке середовище Острога... – С. 62.

вітарів та лавки й для їх закінчення навіть переїхав до Острога, де невдовзі помер⁹².

Поряд зі скульптурою зі сторінок копіярію постає й немало поширене тоді, проте скромно вже нині відоме мистецьке столярство⁹³. Окрім наведеного контракту на виконання оздобної підлоги до львівської резиденції, про столяра йдеться у датованому 9 вересня 1622 р. листі до уже знаного нам декілька разів відзначеного Славка: “Proszę was, oznaimicie mi ieżeli iuż przyiachał ze Łwowa stolar czy nie. A ieżeliby przyiachał, aby nie prożnował, ale tamtych rzeczy, ktore rozpoczął, aby dokończył, a odprawiwszy to niechay ławki iakie piakne do kaplice”⁹⁴. Він стосується когось із львівських майстрів, уже давніше зайнятих при князеві, й, очевидно, тієї ж каплиці, до якої мав проєктувати фронти Б. Авелідес (див. вище).

Різномірним є комплекс відомостей щодо різних аспектів малярських зацікавлень князя О. Заславського. Насамперед привертають увагу стосунки з малярами й низка рідкісних для епохи вказівок на їхні конкретні праці – саме такі перекази й відкривають фонд відповідних джерел. Перший з таких листів скерований до маляра, зайнятого на княжій службі. Адресат мав на той час перебувати або ж постійно мешкати у Львові, оскільки його, згідно з нотаткою на полі, відсилали до Львова “Przez x[iędza] Szymona z Lwowa z zamku mans[ionarza]”. Як можна здогадуватися, одержувачем був Станіслав Славко⁹⁵ – вихованець краківського малярського цеху, зять покійного уже тоді знаного львівського вірменського маляра П. Богуша⁹⁶. Коли 14 жовтня 1615 р. його дружина в острозькому міському уряді за відсутності чоловіка надала йому доручення на продаж своєї частки батьківського дому у Львові братові, маляреві Шимонові Богушовичу, самого майстра при цьому згадано як “sławnego Stanisława Sławka na ten czas w Zaslawiu mieszkaiącego”⁹⁷. Якийсь Станіслав Славко без додаткових відомостей відно-

⁹² Там само.

⁹³ Чи не єдине на українському матеріалі послідовне наголошення на ньому як окремому істотному самостійному напрямку традиції запропоновано: *Gębarowicz M. Szkice z historii sztuki XVII w. (Prace wydziału filologiczno-filozoficznego Towarzystwa Naukowego w Toruniu. – T. 16. – Zesz. 3).* – Toruń, 1966. – S. 84–127.

⁹⁴ АРКВ АС. – Rkps 75 IV. – S. 550.

⁹⁵ Найдокладніші відомості про нього коротко викладено: *Александрович В. Павло Богуш.* – С. 117, прим. 131. Пор.: *його ж. Українське портретне малярство...* – С. 55.

⁹⁶ Про нього див.: *його ж. Павло Богуш.* – С. 89–126.

⁹⁷ Там само. – С. 117, прим. 131. До наукового обігу за відповідним записом без викладу конкретної ситуації ім’я майстра впроваджено: *Rastawiecki E. Słownik malarzów polskich.* – Warszawa, 1857. – Т. 3. – S. 391. С. Славко засвідчений у Львові також 8 січня цього ж року, коли разом з братом дружини Яном опротестував урядове вицінення кам’яниці Богушовичів на вимогу Ш. Богушовича: ЦДІАЛ України. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 32. – С. 843–844. Як один зі спадкоємців зазначеного будинку він вписаний у міській податковій книзі й 1613 р.: там само. – Спр. 773. – С. 160. Згадане доручення дружини пов’язане із врегулюванням спадкових справ нащадків П. Богуша: вона продала братові припалу на неї частину батьківського дому на вулиці Вірменській у Львові.

тований у місті й 1628 р.⁹⁸. Очевидно, він ідентичний і зі сталим адресатом князя, який у листах постійно фігурує лише з прізвищем. Зазначений лист є одним з небагатьох свідчень тієї епохи про сприйняття конкретних зразків малярства. Листування пропонує декілька таких прикладів, що виявляється майже винятковим для тодішньої мистецької культури⁹⁹. “Dziękuje w[asz]-m[ości] za przysłanie tych dwóch retraktów je[g]o m[ości] x[ię]dza officiała, me[g]o m[i]łościwego) pana, tudziesz i pana doctora D[omi]nika. Odpuść w[asz]m[o]ść, a nie mow z Apellesem: “Ne sutor vltra crepidam”^{*} w rzemieście w[asz]m[ości] indicium^{**} czynię. Je[g]o m[o]ść x[ią]dz officiał z twarzy bardzo otyłaney malowany, a pan doctor ostro, alie obadwa areaj maią dobry że ieli kto zna dobrze pozna. Że w[asz]m[o]ść piszesz będą gothowe poczekam ieszcze tydzień, a pośle i pieniądze i po tamte^{***} obrazy”¹⁰⁰. Моделями, як можна здогадуватися, були тодішній львівський офіціал, ксьондз Томаш Піравський і патриції Павло Домінік Гепнер¹⁰¹, очевидно, – львівський “приятель” князя, доктор медицини¹⁰². Замовник виявив властиву йому, як видно з цього та

⁹⁸ *Александрович В.* Павло Богущ. – С. 117, прим. 131.

⁹⁹ З-поза кола мистецьких клопотів князя О. Заславського з цього приводу можна навести лише декілька поодиноких прикладів. До них належить насамперед знаний – до літератури його впроваджено ще 1931 р. – факт сприйняття люблінського посмертного портрета князя Яна Кароля Корецького (1633): *Riabinin J.* Murarze, rzeźbiarze, malarze lubelscy w pierwszej połowie XVII w. // *Biuletyn naukowy*, wydawany przez Zakład Architektury i Historii Sztuki Politechniki Warszawskiej. – 1931. – Nr 1. – S. 80. Проте, як виявилось, запис потрактовано зовсім “вільно”: *Александрович В.* Люблінський посмертний портрет князя Кароля (Яна Кароля) Корецького з 1633 року. Унікальний епізод з історії українського портретного малярства XVII століття // *Ukraina: teksty i konteksty. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi Stefanowi Kozakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin.* – Warszawa, 2007. – S. 151–162. Можна навести також відбирання найвдалішого з-поміж декількох портретів померлого наприкінці 1647 р. брацлавського воєводи Олександра Домініка Казановського, що їх з пам’яті мав виконати львівський маляр Іван Городецький. Осілий у Львові його колега французького походження Ян Дзіані (Жан Крезвалле), теж знайомий з покійним, повинен був вибрати “найподібніший” для використання під час похорону: *його ж.* Українське портретне малярство... – С. 57. Найяскравіший з епохи приклад винятково прискіпливої уваги портретованого до свого зображення зберегла історія про те, як переймався шляхтич Порадовський (мабуть, з-поміж клієнтури коронного хорунжого Олександра Конєцпольського), чи “potrafił rodług kompleksu” бродівський маляр Федір, виконуючи його портрет, призначений у подарунок сестрі, що мешкала в околицях Язлівця на Поділлі (1659): *його ж.* Малярський осередок у Бродях // *Дзвін.* – 1990. – № 3. – С. 116.

* Нехай швець не судить вище чобота (*латин.*).

** Доказ (*латин.*). Дві останні літери у слові виправлено.

*** Далі закреслено: pieniądze.

¹⁰⁰ *АРКВ AS.* – *Rkps 75 I.* – S. 27. Без докладнішого викладу ситуації документ зацитовано: *Александрович В.* Павло Богущ. – С. 117, прим. 131.

¹⁰¹ Без докладнішої аргументації ідентифікацію моделей використано: *його ж.* Українське портретне малярство... – С. 55.

¹⁰² Князь немало хворів й нерідко вдавався до львівських лікарів, про що писав у попередньому листі з того ж дня: “iż często nawiedza P[an] Bog złem zdrowiem recurs

інших листів (див. далі), прискіпливість при сприйнятті подібності. Привертає увагу сама поява зазначених портретів в одній із княжих резиденцій. На тлі цілковитої відсутності подібних оригінальних зразків вона сприймається важливим свідченням про поширення портретного малярства у середовищі не лише тогочасних еліт, а й скромнішого за становищем прошарку суспільства. Заслугує наголошення й “приятельський” тон листа з відсиленням до гуманістичної традиції у згадці про Апеллеса, – це змальовує радше не зовсім сподіваний, відповідно до звичних досі уявлень, стосунок князя до зайнятого при його дворі майстра. У прикінцевій частині тексту вміщено очевидний натяк й на інші домовлені роботи.

Лист до сестри з Ярослава від 7 грудня того ж року зберіг рідкісний переказ поширеної практики взаємного обміну портретами й, можливо, – іншими картинами: “Obrazy posłał bym zaraz, ale xiądz bakalarz odiechał wczora do Ostroga, a u niego tem rejestrzyk, ktorycheś w[asz]m[ość] kazała przysłać sobie alie zaraz wyprawie the wszystkie do w[asz]m[ości] moj m[ościwej] paniey. Proste daj mi się w[asz]m[ość], moia droga pani siostró, wymalować i pana proś w[asz]m[ość], a ia też wyobrazenie swoje pošlie w[asz]m[ości], przynamniej zeydzie straszyć dzieci kiedy się będą napierały cze[g]o”¹⁰³. Образи “з реєстрику”, правдоподібно, слід сприймати якимись картинами, що їх сестра хотіла випозичити. Оскільки перелік знаходився у “бакалавра”, можливо, йшлося не про картини з ярославської резиденції, а якісь інші, що їх слід було відібрати з-поміж більшого числа. Окрім резиденції, це, вірогідно, могли бути також картини з ярославської єзуїтської колегії. Особливий інтерес здатне викликати прохання “дати відмалюватися” разом з чоловіком – рідкісний переказ стосованої за відповідних обставин тогочасної термінології. Зовсім винятковою є ремарка стосовно “способу використання” портрета, який князь пропонував “взамін”: “przynamniej zeydzie straszyć dzieci kiedy się będą napierały cze[g]o”. Лаконічно описаний тут обмін портретами виявляється важливим доповненням до званої практики аристократичного середовища, найранішим джерельним свідченням про яку є згадка в листі коронного гетьмана й канцлера Яна Замойського до віленського воєводи, князя Миколая Криштофа Радивиля про призначені для нього портрети князів Януша та Костянтина Острозьких, які мав намалювати не названий замойський маляр (1593)¹⁰⁴.

nigdzie tylko do Lwowa iako do Padwie polskiej, gdzie tak wiele Galenów, Hipokratesów, Dyaskorydów”. Див.: APKW AS. – Rkps 75 II. – S. 26. Пор., відповідно, фрагмент з листа до батька від 11 січня 1626 р.: “teraz musze się kazać wieść do Lwowa, abym dostateczną swą raczył radę czego sie o zdrowiu moie spodziewać”. Див.: Ibidem. – Rkps 75 IV. – S. 159.

¹⁰³ Ibidem. – Rkps 75 I. – S. 95. До наукового обігу частково впроваджено: *Александрович В. С.* Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво // *Історія української культури.* – Т. 2. – С. 677. Пор.: *Його ж.* Українське портретне малярство... – С. 55.

¹⁰⁴ Archiwum domu Radziwiłłów (Listy ks. M. K. Radziwiłła – Jana Zamojskiego – Lwa Sapiehy) (Wydawnictwa Komisji Historycznej Akademii Umiejętności w Krakowie. – Т. 27: *Scriptores Rerum Polonicarum*, t. 8). – Kraków, 1885. – S. 128.

Зайнятий у зазначений час при заславському дворі осілий у Львові С. Славко – не єдиний львівський майстер, до послуг якого вдався князь. 8 грудня 1616 р. із Заслава скеровано листа до іншого: “Moj łaskawy p[anie] Szwankowsky, z[...]. Obras niebosczyka x[ie]dza] Marcina posyłam w[asz]m[ości] nazad, prosząc abyś go w[asz]m[ości] poprawił, bo nie iest na twarzy bynamniey podobny tiskis (?) w brzuchu, posyłam w[asz]m[ości] i pieniądze za nie[g]o złot[y]ch osm”¹⁰⁵. Адресат – один з двох чинних тоді у Львові братів Шванковських, Ян або Данієль (сини знаного ініціатора створення наприкінці XVI ст. львівського цеху малярів-католиків Яна Шванковського-старшого)¹⁰⁶. Показово, що цього разу замовник навіть повернув портрет, домагаючись виправлень, оскільки, на його думку, модель не подібна на обличчі й вдалася лише “черевом”. Текст зберіг також одну з нечисленних для того часу вказівок на ціну: маляреві належалося за роботу 8 золотих, що відповідає звичному виціненню подібних робіт, знаному насамперед за львівськими джерелами¹⁰⁷.

Серед листування віднайшлося також не відоме досі ім’я острозького маляра, яке виявляється істотним поповненням випадково збережених відомостей по мистців цього важливого осередку мистецького життя Волині відповідного часу¹⁰⁸. Це лише перест листа “do malarza Heliasza do Ostroga aby z farbami iakonaipredzy przybiegał” від 27 грудня 1621 р.¹⁰⁹. Причину такої потреби, як і виразного поспіху, пояснюють подальші листи стосовно загибелі юного княжича Францішка: він випав з дверей недобудованої частини замку¹¹⁰ ввечері 20 грудня¹¹¹. Отже, острозького маляра закликано для

¹⁰⁵ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 56.

¹⁰⁶ Про них див.: *Александрович В.* Малярське середовище Львова наприкінці XVI століття й утворення цеху малярів-католиків // Львів: місто – суспільство – культура. – Львів, 2007. – Т. 6: Львів і Краків: діалог міст в історичній ретроспективі / Під ред. О. Аркуші, М. Мудрого. – С. 93.

¹⁰⁷ Див.: *його ж.* Портретная живопись во Львове в последней четверти XVI в. // Памятники культуры. Новые открытия: Ежегодник 1990. – М., 1992. – С. 237.

¹⁰⁸ Скромні відомості про тогочасних острозьких малярів наведено: *його ж.* Мистецьке середовище Острога... – С. 63–64.

¹⁰⁹ APKW AS. – Rkps 75 II. – S. 66.

¹¹⁰ *Ibidem.* – S. 48–50. Найдокладніший опис самого випадку: “Przyjechałem do nieszczęśliwey ouczyny iego, do ktorey niesłuchanie rad iechał. Tamże ieszcze nie wszystek gdzie mieszkam budynek iest zawarty y drzwi są z iedney komnaty, ktore od ziemi są tak wysokie iak nainyza kamiënica. Zaraz przyjachawszy, rzekłem że nie szedzy do tey komnaty, dla Boga, drzwi te kłutką zamknicie (bo tak zawsze bywało i nawet bez mey wiadomości ie odbili, bom ie był y zabić kazał) rzekła zaraz, bo Franciszek rad biega, strzeż Boże, żeby nie spadł. Posłała po kłódkę, rozumieli my, że się już to stało. Szliśmy do wieczery, po wieczery wstał, nie postrzegłem iako wyszedł (gdyż aby kościższa y na paznogieć, od niego nie odchodził y v stole mu siedzieć nie kazał) niewyszło kilka pacierzy krykną albo raczey sąm że do mnie przydzie, powiadaiąc, yż dziecię tam tędy wypadło. Znaleziono dziecie moje kochane umarłe”: *Ibidem.* – S. 51.

¹¹¹ Денну дату подає лист до гвардіана сокальських бернардинів з проханням відправити належні на річницю служби: APKW AS. – Rkps 75 II. – S. 734. Втім, усі листи з

якихось робіт, пов'язаних із похоронною церемонією. Очевидно, на той час під рукою не було ремісника, здатного їх виконати. Навряд чи йшлося про портрет – його поспішали намалювати, поки не зміняться риси зовнішності небіжчика. На таку практику виразно вказує згадана історія з люблінським посмертним портретом князя К. Корецького¹¹². Тому, судячи з люблінської ситуації, портрета “ad vivum” це запрошення навряд чи могло стосуватися: уже минуло ніби достатньо часу для того, аби риси обличчя покійного змінилися¹¹³.

До львівських малярів, чинних в орбіті княжих інтересів, належить також згаданий Я. Дзіані. Опрацьовані досі документи фіксували майстра у місті щойно від 1625 р.¹¹⁴. Листування князя О. Заславського не лише відсутнюло першу згадку про нього на два роки, а й переконує, що на той час він уже був знаним й цінованим майстром зі сталим колом замовників. 23 червня 1623 р. князь писав до нього з Любліна: “Moy łaskawy panie Dziani. Masz mi w[asz]m[ość] wystawić obraz je[g]lo m[o]ści pana woiewody trockiego, także y samey jey m[o]ści. Do tego proszę, abyś mi w[asz]m[ość] ieszcze obraz wymalował nieboszyka oycy Antonina, prowinciała dominikańskiego, ktorego ad vivum* retracts iest u** Wilczka, sąsiada mego¹¹⁵. Do tego też piszę. Ktore rzeczy gdy w[asz]m[ość] wygotuiesz, proszę prześli mi w[asz]m[ość] za kwitem napisawszy co za to poidzie, a ia zaraz pieniądze oddam”¹¹⁶. Йшлося насамперед про портрети троцького (тракайського) воєводи Олександра Хоткевича (1560–1626) та його другої, від 1609 р., дружини Катерини, доньки знаного

приводу самого трагічного випадку писані власне від наступного дня. У літературі смерть княжича відносять до 1622 р.: *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV wieku. – Warszawa, 1895. – S. 605. Автор мав у своєму розпорядженні згадку про нього з 1621 р. і з наступного року – вже як про померлого. Конкретних дат текст не подає: *Ibidem.* – S. 603. Пор.: *Dworaczek W.* Genealogia. – T. 165; *Яковенко Н. М.* Українська шляхта... – С. 279; *Войтович Л.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль: Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000. – С. 236.

¹¹² *Александрович В.* Люблінський посмертний портрет... – С. 155.

¹¹³ Принагідно відзначимо посередню вказівку на існування якогось портрета княжича Францішка в позиції заславського замкового інвентарю 1622 р., яка називає “Xiążat młodych zmarłych obrazów 5”: *Його жс.* Інвентарі замків у Старому й Новому Заславі... – С. 546. Як можна здогадуватися, повинно було йтися про зображення померлих на той час синів князя О. Заславського Кароля та Францішка.

¹¹⁴ *Його жс.* Західноєвропейські малярі на західноукраїнських землях наприкінці XVI – у першій половині XVII ст. // Збірник праць і матеріалів на пошану Лариси Іванівни Крушельницької. – Львів, 1998. – С. 316.

* За життя [мальований] (*латин.*).

** Слово виправлене.

¹¹⁵ Тобто в кам'яниці М. Вільчека у Львові, який мешкав у сусідній кам'яниці з кам'яницею Лоренцовичівською, що належала князеві О. Заславському. Див.: *APKW AS.* – Rkps 75 I. – S. 326.

¹¹⁶ *Ibidem.* – Rkps 75 III. – S. 247.

львівського патриція грецького походження Костянтина Корнякта¹¹⁷. Показово, що князь звертається до маляра за портретами певних осіб із середовища еліт, не вдаючись до самих моделей. Іншу очевидну інтригу визначає причетність львівського маляра до виконання портрета литовського достойника і львівського зятя. У Львові зазначені портрети, природно, мали знаходитися у резиденції родини – знаній корняктівській кам'яниці. Чи не вказує це свідчення, що маляр мав якісь стосунки з нащадками грецького купця, і чи не мали бути замовлені портрети копіями оригіналів родинної збірки? Докладнішим за вимовою є переказ про портрет покійного провінціала домініканців Антоніна, оригінал якого мав М. Вільчек, львівський “сусід”. Йдеться про спорядження копії, проте, звично для того часу, саме це поняття не фігурує. У справі копіювання портрета провінціала домініканців князь написав і до М. Вільчека: “*Moу łaskawy panie Wilczku. Pisałem do pana Dziańego żeby mi wymalował obraz nieboscyka o[i]ca Antoniego, ktorego obraz słyszą barzo piękny w[asz]m[ość] mas wymalowany. Zaczym piszę abym to mogł z łaską w[asz]m[ość], aby w[asz]m[ość] tego obrazu nie bronił panu Dziańiemu ażby wybrał retrakt zadziaływać tą łaskę w[asz]m[ości] mam usilnie*”¹¹⁸. Окрім рідкісної ситуації копіювання портрета¹¹⁹, привертає увагу виняткова для доступного комплексу джерел до історії тогочасної мистецької культури висока характеристика оригіналу (“barzo piękny”), як і вжите окреслення самого поняття копіювання – аби маляр “wybrał retrakt”. Я. Дзіані, очевидно, замінив померлого на той час Шванковського¹²⁰ в репрезентуванні інтересів князя у львівському середовищі. Втім, листування виразно показує, що замовлення могли водночас виконувати й декілька майстрів. Принаймні саме така картина постає з аналізу складу будівничих, залучених до реалізації архітектурних інтересів. Наведені матеріали зберегли й показові факти до історії ширших контактів майстрів львівського малярського осередку¹²¹.

¹¹⁷ Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1905. – Т. 2. – С. 212; *Dworaczek W. Genealogia. – Tabl. 166.*

¹¹⁸ АРКВ АС. – Ркпс 75 III. – С. 247.

¹¹⁹ Ще один такий приклад на львівському ґрунті зберегло віддавна знане, проте помилково трактоване свідчення у судовому процесі 1671 р. між львівськими малярами Матвієм Домарацьким та Павлом Вошиловичем, за яким у М. Домарацького, що на той час винаймав помешкання у кам'яниці Боїмів на Ринку, знаходився “portret jego mości pana Woima roboty Szolcowej” – очевидно, протопласта львівських Боїмів Георгія роботи Юзефа Шольц Вольфовича: *Александрович В. Матвій Домарацький, маляр львівський і комарненський // Пам'ятки України: історія та культура. – 2005. – Ч. 1. – С. 44.*

¹²⁰ Я. Шванковський-молодший помер перед 17 лютого 1617 р., а його брат Даніель – між 2 жовтня 1623 та 31 січня 1624 рр.: *Його ж. Малярське середовище... – С. 93, прим. 101, 102.* Якщо запропонований згогад слушний, для князя працював Я. Шванковський.

¹²¹ Давніший підсумок відомостей на цю тему див.: *Його ж. Зі студій над писемними джерелами до історії українського мистецтва. Малярі у мистецьких взаємозв'язках західноукраїнських земель XVI–XVII століть // ЗНТШ. – Львів, 1998. – Т. 236: Праці Комісії обрзотворчого та ужиткового мистецтва. – С. 516–540.*

Водночас це ще й унікальні перекази до історії формування портретної галереї князя О. Заславського, що у декількох моментах конкретизують її склад. Цитований інвентар замку у Старому Заславі 1622 р. лише загально називає “Conterfetow po pas 34”, “Xiążąt młodych zmarłych obrazów 5”, “Konterfetów na tablicach 2”, “Obrazow krolewskich xiążeczych 45”¹²². Наведені листи здатні, очевидно, підказати моделі декількох з-поміж перших 34-х позицій. Найважливіше для історії української культури відкриття, яке постає за цими скромними у вимові свідченнями, полягає у тому, що, попри очікування на підставі звичних досі уявлень, заславська портретна галерея формувалася, виявляється, не лише з королівських портретів, зображень членів родини та осіб відповідного суспільного стану. До неї, як видно, входили зображення ширшого кола знайомих з-поміж духовенства і навіть, що на актуальному етапі уявлень про побутування тогочасної портретної іконографії сприймається найнесподіванішим, – львівського патриціату. Моделі цього суспільного кола у княжій резиденції мають цілком винятковий характер на тлі опублікованих досі джерел про склад замкових портретних галерей української аристократії. Відсутність ширших переказів до теми унеможливило ствердження, наскільки засвідчені виразно своєрідні елементи портретних інтересів вписувалися до загального контексту епохи, а наскільки здатні виступати відображенням власних, приватних зацікавлень. Незалежно від цього, вони окреслюють зовсім не доступне досі дослідникам явище. Водночас вказано також декілька неприсутніх у дотеперішній літературі львівських моделей, які збагачують загальний образ малознаного процесу еволюції портретного жанру на місцевому ґрунті 1610-х – 1620-х рр.¹²³

Обов’язки Я. Дзіані не обмежувалися портретами. 13 березня 1627 р. князь писав до нього з Дубна: “Mnie wielce łaskawy panie Ciani. Służby me oddaie w łaskie w[asz]m[ości]. Pomnie, iżem prosił w[asz]m[ości] o wymalowanie ś[więtey] Barbary, patronki moiey, także tesz y drugi obraz, któryś mi w[asz]m[ości] ukazał abyś go w[asz]m[ości] dla mnie dokończył. Proszę barzo w[asz]m[ości] abyś mi ie w[asz]m[ości] przez tego posłańca odesłać raczył, a napisał, co za nie, a ia zaraz pieniądze odeslie. Przytym też prosze abyś mi w[asz]m[ości] dla robienia na grob papieru marmurowego na wodzie przysłał farb i napisał co za nie, a ia

¹²² *Його ж.* Інвентарі замків у Старому й Новому Заславі... – С. 546, 550.

¹²³ Про початковий етап львівського портретного малярства в останній чверті XVI ст. див.: *Його ж.* Портретная живопись... – С. 235–250. Портретна спадщина перших десятиліть XVII ст. вивчена мало. Коротко про неї див.: *Його ж.* Українське портретне малярство... – С. 52; *його ж.* Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво. – С. 673, 675. Про тогочасні львівські портрети най докладніше писав Мечислав Гембарович (Portret XVI–XVIII wieku we Lwowie. – Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969. – S. 27–53), проте він зосередився насамперед на ідентифікації моделей та їхніх біографіях й мало торкався історично-мистецької проблематики, нерідко приймав за оригінали пізніші копії, а то й вочевидь сумнівні пам’ятки. Див., зокрема: *Александрович В. С.* Портретная живопись... – С. 245–246.

zaraz w[asz]m[ości] odeszle. A prosze żeby iuż tarte byli żeby ie tylko rospuszczać. Tu także pęzli rozmaitych s szcztini proszę, bo tu ich niemam, zapłace s podziękowaniem w[asz]m[ości], do ktorego łaski oddaie się powtore z służbami memi. Z Dubna, d[ie] 13 marty 1627. Farby maią bydz te: Indicha funt 1. Bramrot puł funta. Cinobru funtów 2. Auripigmentu funtów 2. Raisgiela funtów 2. Laki funt 1. A proszę żeby byli te farby tarte u w[asz]m[ości] żeby z aquawitą tarte byli miasto wody. Ten posłaniec poczeka tam u w[asz]m[ości], tylko proszę, żeby mieliusieńko tarte były żeby w wodzie nadwo nie padali farby. Przyszli mi też w[asz]m[ość] proszę muszli pięć złota, a pięć srebra, kilka pęzlików do farb i do tego złoto”¹²⁴. Отже, Я. Дзіані, окрім портретів, виконував для князя також релігійні картини, хоча з них конкретно засвідчено лише образ святої Варвари. Тому є всі підстави вбачати у французькому майстрові одного з тих мистців, які більше працювали над княжими замовленнями. Як підказує цитований запис, Я. Дзіані, окрім власного фаху, водночас також торгував фарбами. Про це збереглася єдина вже посмертна згадка й у львівських документах¹²⁵. Лист як раннє для біографії майстра джерело підказує, що він вів таку торгівлю від початків своєї активності на львівському ґрунті.

Останній з відзначених в аналізованому джерельному комплексі малярів засвідчений принагідно у листі бурмистрові і райцям Опатова, власності сина князя О. Заславського: на скаргу міщанки, вдови Барща, дружини маляра, він 30 червня 1626 р. наполягав, аби уряд повернув їй взяті “муніменти”¹²⁶.

Малярські інтереси князя О. Заславського, природно, виражалися не лише через стосунки з майстрами. У зв’язку з портретами вже йшлося про практику обміну картинами та їх спровадження. Вона, звичайно, функціонувала не лише в родинному колі та на рівні особистих знайомих. Конкретний приклад іншого змісту зберіг датований 27 червня 1618 р. лист до знаного львівського купця італійського походження, контакти з яким відзначено уже давніше¹²⁷, – А. Масарі: “Mnie wielce łask[awy] p[anie] Antoni Massary. Bądać we Lwowie, prosyłem w[asz]m[ość] aby mi w[asz]m[ość] łaskę swoię w thym pokazać raczył, a rzeczy niektore z Venetiey przysłać mi rozkazał iakoż z łasky swey obiecałeś mi to w[asz]m[ość]. A ia pieniądze z wielką chęcią i podziękowaniem w[asz]m[ości] oddam. Naprzod proszę przysłać mi w[asz]m[ość] każ cudnie malowane obraz ś[więtey] Ceciliey. Zaś obraz zupelny * dzisieysze[g]o x[ie]cia weneckie[g]o w ubiorze x[iążę]cim”¹²⁸ – парадний цілофігурний пор-

¹²⁴ АРКВ АС. – Rkps 75 IV. – S. 482–483.

¹²⁵ ЦДІАЛ України. – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 61. – С. 1038 (запис стосується вдови). Найдокладніше про майстра див.: *Александрович В.* Західноєвропейські малярі... – С. 316–317.

¹²⁶ АРКВ АС. – Rkps 75 III. – S. 263.

¹²⁷ 10 жовтня 1617 р. він писав до А. Масарі у справі придбання вина: АРКВ АС. – Rkps 75 I. – S. 313.

* Далі закреслено: malow.

¹²⁸ АРКВ АС. – Rkps 75 I. – S. 401.

трет дожа. Мистецькими сюжетами прохання князя не вичерпалися, й він додав ще декілька уже цілком купецьких інтересів. “Przy tym proszę każ mi w[asz]m[ość] przysłać driakwie funt a mitridatu* funt, bo się te[g]o ziela v mnie rozchodzy. Okulary prawdywe[g]o kryszталu di montagna** proszę każ mi w[asz]m[ość] двоіе przysłać żeby były czyste i niemале w okręgłości sweyo liat 40 i o liat 50. Tudzicz też wydałem we Włoszech tablice kryszталowe robione iako pułarkusza papieru kryszталowe, przez ktore littera wydatnieysza i wietsza się okazуіе. Zaczym mniezsze fastidiu[m]*** w ręce tablice taką, niż na носіе okulary maiąc czytaniu fastidiu[m] bywa. Proszę abyś mi w[asz]m[ość] dwie takie w Moranie rozказаł z krzsyталu morańskie[g]o żeby iедна była z ciensze[g]o, a druga z grube[g]o oprawуіа to pospolicie w rogi i z rękoіеісіа. Robią też w Venetiey zegarki okrągłe że sespoł skorzane bywaią, cztery kwатера pułgodzyna, trzy kwатери i cała godzyna, a tak to w iедnym miescu okrągło urobią, dogadzaiąc skłem, że zewnątrz płaskate czynią i tak niewiele okrągłości one cztery zaimуіа. Proszę w[asz]m[ość] abyś mi w[asz]m[ość] i takich parę przywieść казаł, a proszyć, aby dobrej roboty kupowano iеден z бiałymi balasykami, a drugi z czarnemi. Proszę każ mi też w[asz]m[ość] przysłać лагę muszkатеły бiałеy gorzkaweу. Te wszystkie rzeczy z wielkym podziękowaniem będą odemnie zapłacone w[asz]m[ości] i the łaskę w[asz]m[ości] zasługować y winien zostanę do skoreу. Niemogłem pisać do w[asz]m[ości], bo p[an] doctor pretko zтад odiachał, аłem chłopcu rozказаł aby tamte malmaziіе wziął od w[asz]m[ości] prosząc w[asz]m[ość] abyś w[asz]m[ość] іа w[asz]m[ość] wydał запіечето- wawszy”¹²⁹. Тут привертають увагу рідкісні для свого часу матеріали щодо “окулярів” та відповідного забезпечення читацьких зацікавлень, як і принагідна вказівка на перебування князя в Італії.

Інші інтереси подкликаний був підтримати львівський сусід М. Барч. 13 червня 1617 р. князь писав йому: “Angielskiej ceny żeby właśnie angielska była prosze przyšli mi w[asz]m[ość] pułmisków tuzinów 6, talerzów także tuzinów”¹³⁰. Водночас в іншому листі від 17 вересня того ж року він звертався: “Moj drogi panie Mikołaju, proszę barzo nawiedz mię w[asz]m[ość] tu we Zwiniacy, a proszę przywiez w[asz]m[ość] co złотого доброго лаңсусzków dla dzieci. Tudziez też proszę w[asz]m[ość] żebyś mi w[asz]m[ość] rostruchan iaki przywiozł żeby była casa vislosa (?) et non dol gran prezzo^{4*} w upominku to na weselie do je[g]o w[iel]m[oźności] p[ana] брацлаўskie[g]o. Wiem, że w[asz]m[ość] potrafisz w to. A ja pieniądze odeśle przez w[asz]m[ość] zaraz od z[...]

Своєрідний аспект відповідного кола предметів необхідності пов’язаний із годинниками – очевидною княжою пристрастю. Внаслідок цього в

* Зілля, здатне протидіяти отруті.

** Гірського (*итал.*).

*** Неприємність (*латин.*).

¹²⁹ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 401.

¹³⁰ Ibidem. – S. 251.

^{4*} (?) і недорога (*итал.*).

¹³¹ APKW AS. – Rkps 75 I. – S. 302.

копіярії відклялися виняткові матеріали до історії годинникарства. Один з таких прикладів зберіг цитований лист до А. Массарі. Декілька з них адресовано до Загорівського монастиря неподалік від Луцька, оскільки один з тамтешніх ченців знався на годинникарстві й умів направляти годинники. Князь писав до архимандрита, просячи “позичити”¹³² монаха: “Wielebny oycze archymedryto zahorowsky, służby me etc[eterae]. Masz w[asz]m[ości] w manastyrze swoim oycza, który zegarmistrzostwo rozumie. Proszę bardzo w[asz]m[ości] aby go w[asz]m[ości] tu na kilka dni posłać raczył. Tę łaskę odслужи w[asz]m[ości] etc[eterae]”¹³³. Окремо 21 червня 1618 р. він звертався і до самого ченця: “Wielebny oycze, służby[...]. Pisałem do oycza archymedryty w[asz]m[ości] prosząc aby mi w[asz]m[ości] ozyczył na dni kilka i w[asz]m[ości] same[g]o proszę, abyś się w[asz]m[ości] tey pracy nie zbraniał, którą ja nagrodzę w[asz]m[ości], a proszę weź w[asz]m[ości] z sobą instrumenta do naprawiania zegara, który nie jest subtelný, ale srzedny”¹³⁴. Як переконує лист від 15 липня 1622 р., певний час у Заславі навіть мешкав винайнятий годинникар: “Wielebny oicze archimandryta. Powiadał mi ociec Kitaiczycz, iż tam iest zegarmistrz, który się u mnie był niał w Zasławiu, który iż tam podobno zaszedł dla roboty. Posyłam tedy do w[asz]m[ości] zegarek, abyś go w[asz]m[ości] mu oddał, który aby naprawił, a jako naiprędzey, a z tego zegarka minuta wypadła, tilko o to proszę, aby go nie zepsował. A iezeliby nie mógł go naprawić, tedy żeby go nie poruszał aby go gorzey nie zepsował”¹³⁵. Годинникові механізми не відзначалися, однак, надійністю й псувалися постійно. 11 березня 1626 р. князь писав до свого урядовця Квятковського: “jeżeli mi naprawił zegarek który zegarmistrz, albo ten, co z Auszpurku nowy, albo zaś drugi iaki, przywieź mi do Poloney”¹³⁶. Водночас вказано і на два значних європейських центри виробництва годинників: до відзначеної у кореспонденції з А. Массарі Венеції долучено ще Аугсбург. Годинникарські клопоти виявляються сталою темою листування й відображають один з малознаних аспектів тогочасної повсякденної культури.

Окремою темою виступають книжкові інтереси князя. Найдавніший з таких листів, правда, без конкретних відомостей, адресовано, судячи зі звертання, до знаного замойського книгаря Йогана Поліціуса¹³⁷: “Moy łask[awy]

¹³² Така практика позичання існувала в ремісничому середовищі – до неї привернув увагу випадок, зафіксований в міських актах Бродів 1659 р., коли згаданий маляр Федір позичив “хлопця” від сідляра: *Александрович В.* Малярський осередок... – С. 116.

¹³³ АРКВ АС. – Rkps 75 I. – S. 390. До наукового обігу впроваджено: *Александрович В.* Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво. – С. 699.

¹³⁴ АРКВ АС. – Rkps 75 I. – S. 390–391.

¹³⁵ *Ibidem.* – Rkps 75 II. – S. 474. Згаданий “отець Китайчич” – знаний волинський церковний діяч Афанасій Китайчич, який наприкінці життя виїхав до Московської держави. Про нього див.: *Мицько І.* З. Острозька слов’яно-греко-латинська академія. – С. 95.

¹³⁶ АРКВ АС. – Rkps 75 IV. – S. 196.

¹³⁷ Про нього див.: *Роботыцка В.* Policjusz (Politianus) Jan // *Polski Słownik Biograficzny.* – Wrocław etc., 1982. – Т. 27/2. – Zesz. 113. – S. 304–305.

p[anie] Policiusie. Prosyłem w[asz]m[ości] o niektóre rzeczy i registryk dałem w[asz]m[ości]. Piszę i teraz abym doznał w tym łasky w[asz]m[ości] ażeby, mi w[asz]m[ość] przysłał tu za tą okazyją. Jeżeli w[asz]m[ość] nie mógł dostać wszystkich xiąg, tedy tych, którycheś w[asz]m[ość] dostał, proszę przysły mi w[asz]m[ość”¹³⁸. Листування наводить також приклад випозичання книг. Він стосується добромільського видання “Хроніки” Яна Длугоша 1615 р.¹³⁹. Відповідне прохання 22 грудня 1621 р. скероване до гвардіана монастиря францисканців у Межирічі: “Dla zabawy też mey przysli mi m[o]ś[ć] proszę z biblioteki Długosza wszystkiego, który u mnie u pierwey za żywota nieboszczykowski[go] bywał”¹⁴⁰. Відкликання до покійного князя Я. Острозького підказує, що йшлося, вірогідно, не про примірник межиріцької монастирської бібліотеки, а, очевидно, книгу покійного на той час князя, яка перейшла до Межиріцького монастиря. Показово, що князь О. Заславський не мав власного примірника і, як видно, неодноразово випозичав книгу, хоча видання вийшло в друкарні Яна Щенсного Гербурта, одруженого з його сестрою Єлизаветою, на замовлення Й. Поліціуса, з яким він підтримував стосунки. Ще раз князь нагадував гвардіанові про книгу 26 грудня 1621 р., просячи про неї, подібно до попереднього листа, для “забави” задля розради після загибелі сина. Контекст підказує, що адресат мав привезти її, їдучи на похорон княжича: “O Długosza tego proszę wielie w[asz]m[ość] racz go w[asz]m[ość] z sobą wziąć dla mey w tym frasunku wielkim zabawy”¹⁴¹.

На тему книжок князь мав окремі клопоти, про що свідчить лист від 2 липня 1625 р: “Moy łaskawy panie Klosowicz. Proszę barzo, przestrzeż w[asz]m[ość] tego p[ana] bibliopolę aby raczey komu inszemu do introligowania dawał ksiągi, nie temu introligatorowi. Posyłam Żywoty śś[więtych] obaczysz w[asz]m[ość], bom naznaczył, iako psuie xiągi. Jam iż napisał imię swoje na nich, muszę ich już mieć, y tak dwie księgi zepsował, bo i drugie musiał także zepsować. Tamte xięgi, ktore tam introligowano, proszę przyślej mi ie w[asz]m[ość], a proszę kup mi tam w[asz]m[ość] Concordantias Biblioru[m] antwerp-skiego druku apud Moretu[m], ktore niedawno wyszli, inszego druku niechcę, tylko z Muretowego officium. Jeżeli też iest u v[as]zmości p[ana] bibliopoli List anonimi, pisany ad quonda[m] magnatem, prosze weź go w[asz]m[ość], zapłaci ten moy posłaniec”¹⁴². Текст вказує на конкретні замовлення (згаданого “Ли-

¹³⁸ APKW AS. – Rkps 75 II. – S. 104.

¹³⁹ *Długosz J. Historia Polonica...* – Dobromil, 1615. Подається за: *Запаско Я., Ісаєвич Я.* Пам’ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981. – Кн. перша: 1574–1700. – С. 101.

¹⁴⁰ APKW AS. – Rkps 75 II. – S. 52.

¹⁴¹ Ibidem. – S. 65.

¹⁴² APKW AS. – Rkps 75 IV. – S. 44. Кореспондент до книг звично теж мав ще й “додаткові обов’язки”, про що свідчить продовження наведеного листа: “Powiadano mi, że tam w ktoregoś w lochu soboli 12 par diwnie cudnych, ieżeli ich w[asz]m[ość] widział, proszę oznaumiy mi w[asz]m[ość], bo tak powiadano, iż za 12 par 3000 zł[otych] sam dał, nie wiem co to tam takiego”: Ibidem. – Passim.

ста” ідентифікувати не вдалося) й наголошує на смаках князя – він домагається видання неодмінно зі знаної антверпенської друкарні Бальгазара Моретуса. Заслуговує уваги й вказівка на власноручний екслібрис, як і виконання його ще перед опрацюванням.

Описуючи окремі сторони мистецьких та навколomистецьких інтересів князя О. Заславського, його листування 1616–1628 рр. пропонує, поряд із назагал звичними, й виняткові відомості про мистецьке життя як при дворі одного з впливових волинських магнатів першої третини XVII ст., так і в колі його інтересів, контактів у професійному середовищі, мистецькій культурі українських земель загалом. З огляду на поточний і приватний характер, ці перекази здебільшого стосуються тих сторін мистецького процесу, що рідко опинялися у полі уваги головного фонду джерел до історії відповідного часу. Тому комплекс кореспонденції князя О. Заславського зберіг немало унікальних фактів, здатних істотно розширити вироблені досі уявлення про окремі аспекти мистецького життя в Україні на одному з важливих етапів його історичної еволюції, а навіть вказати поодинокі не зауважені досі його сторони. Ці факти істотно розширюють не лише конкретику уявлень з ряду менше знаних виявів мистецької культури, а й сприйняття тих сторін її ширшого контексту, які мало привертали увагу дослідників або ж взагалі перебували поза їхньою увагою.

Водночас проаналізовані матеріали дають вимовний приклад того, наскільки важливі відомості до історії мистецької традиції усе ще залишаються поза увагою дослідників. За очевидного обмеження фонду впроваджених до наукового обігу документальних свідчень й актуальної відсутності у надто скромно розбудованих наукових колах виразнішого інтересу до джерельного аспекту студій над історією мистецької культури розглянуті листи пропонують комплекс виняткових свідчень до мистецького процесу в середовищі княжих еліт Волині. Наведені факти з історії будівництва, волинських контактів львівських архітекторів італійського походження, поодиноких пам’яток архітектури, склад та шляхи формування портретної галереї князя О. Заславського, зайнятість в його оточенні поодиноких львівських мистців, годинникарські та книжкові “пристрасті” або відображають зовсім не відомі сторони традиції, або ж дають змогу відтворити значно ширшу картину там, де досі випадало користуватися скупими поодинокими прикладами. Внаслідок виразної львівської зорієнтованості мистецьких інтересів князя вони пропонують також важливі штрихи до виняткової ролі Львова як найбільшого для відповідного регіону мистецького й культурного осередку у тодішньому мистецькому житті. Попри скромність, викладені матеріали збагачують вимовними доповненнями впроваджений досі до наукового обігу комплекс джерел до різних аспектів історії мистецької культури одного з найактивніших періодів її творення в Україні.

Володимир Александрович (Львів). **Мистецькі клопоти князя Олександра Заславського.**

У статті проаналізовано унікальні матеріали до історії мистецького життя у середовищі княжих еліт Волині, збережені в листах князя Олександра Заславського 1616–1628 рр., наведено відомості до історії архітектури, скульптури, малярства, декоративно-ужиткового мистецтва, широкого спектру мистецьких взаємозв'язків регіону.

Ключові слова: князь Олександр Заславський, Волинь, мистецтво.

Владимир Александрович (Львов). **Художественные заботы князя Александра Заславского.**

В статье проанализированы уникальные материалы по истории художественной жизни в среде княжеских элит Волыни, сохраненные в письмах князя Александра Заславского 1616–1628 гг., приведены известия по истории архитектуры, скульптуры, живописи, декоративно-прикладного искусства, широкого спектра художественных взаимосвязей региона.

Ключевые слова: князь Александр Заславский, Волынь, искусство.

Volodymyr Aleksandrovych (Lviv). **Art Efforts of Prince Oleksandr Zaslavsky.**

The article analyses unique materials on stories of the artistic environment of the princely elite in Volhynia which were preserved in the letters of Prince Oleksandr Zaslavsky from the years of 1616–1628. The author provides information on the history of architecture, sculpture, painting, arts, crafts, and a wide spectrum of artistic relations in the region.

Key words: Prince Oleksandr Zaslavsky, Volhynia, art.